

เพื่อนพี่น้องแค่ใกล้ไม่เข้าหน้า
ไม่มีใครเมตตาเพราะอาการ
ออกชื่องานเกียจคร้านมิได้คิด
กลับตัวใหม่เกิดนายอย่าให้แล้ว

กินในวัดนอนศาลาน่าสงสาร
เที่ยวขอทานตามถนนเป็น(คน)เลว
เที่ยวทำฤทธิ์โง่ฉาวเท่าแต่(ห)ลว
ต้องรัดเอวเพ็ดจ้อนคู้ยก่อนดิน
(ทอง นวลศรี : คำกลอนสอนใจ)

เช่นเดียวกันกับทอง นวลศรี แดงนักปราชญ์ ก็ได้ไว้อย่างชัดเจนถึงค่านิยมที่เกี่ยวกับเงินตราว่า “วิชาดีมีทรัพย์คนนับหน้า มียศถาเพื่องฟูทั้งกรุงศรี” และว่า

ถ้ามีทรัพย์สมบัติไม่ขัดใจ
ถ้ามีสติเลิกละประเสริฐผล
มรดกทั้งหลายได้เพราะทำ
ความมั่งมีชี้ให้เห็นเป็นประโยชน์
จนกับมีชีตัวอย่างเข้าอ้างอิง

จะเอาใครพูดไม่ยากให้มากคำ
ถ้ายากจนพาตัวให้มัวล่า
ถ้าไม่ปล้ำขวนขวายไม่ได้จริง
ความจนนี้ชี้โทษได้ทุกสิ่ง
ทั้งสองสิ่งควรเราเอาเป็นครู
(แดง นักปราชญ์ : อธิสอนศิษย์)

ดังนั้นทุกคนจึงจำเป็นต้อง “เร่งขวนขวาย สู้เอากายตราครดราทำให้หมั่น” เพื่อให้มีฐานะดีขึ้น

ภาพสะท้อนความเปลี่ยนแปลงปรากฏชัดเจนขึ้นอีกในเรื่องเมืองสิด แหะเว ตอนที่หมวดบุหร่ง ซึ่งเป็น “นายค่านนกร้า” (เขตติดต่อดังหว่างพัทลุงกับตรัง) สู้ขอแหะเวให้กับบุตรชายของตน เมื่อนางมาหน้าผู้เป็นภรรยาทักท้วงว่า แหะเวตกเป็นเมียของเมืองสิดแล้ว ไม่เหมาะสมที่จะรับมาเป็นสะใภ้ ดังคำประพันธ์ว่า

ฝ่ายมาหน้าฟังคำภัสดา	กัลยาอ้อมย่องสนองใจ
เข้าแหะเวน้องคิดระคายใจ	ทั้งกลัวภัยเมืองสิดติดตามมา
เอาไปทำข้ายี่หล่อนหนักกลับ	จะเข้ารับเป็นสะใภ้ก็ยากขายหน้า
น้องคิดเห็นเช่นปลิดปลิงออกจากปลา	มาภักษาไม่สนิทคิดระคาย

(จิ เส็มหมาด และสะมะแอ วงศ์สะอาด : เมืองสิด แหะเว)

หมวดบุหร่งกลับเห็นว่า เรื่องความบริสุทธิ์ของแหะเวไม่ได้เป็นเรื่องสำคัญ ดังคำประพันธ์ว่า

นายหมวดฟังว่าช่างเกิดมาหน้า	เพียงบอบช้ำไม่ถึงซึ่งเสียหาย
เปนสตรีแล้วต้องมีราคาย	แต่ไม่ใช่เชือดเนื้อเถื่อทุ้มคล่อง
ชาติธำรงหัวเพชรเรือนทองคำ	ถึงใส่ล่ำก็สงครีไม่มีหมอง
เปรียบเสมือนตัวเจ้าเล้าละน้อง	ไม่บกพร่องเหมือนสาวไม่ร้าวราน

(จิ เส็มหมาด และสะมะแอ วงศ์สะอาด : เมืองลิด แหมะเว)

จากคำประพันธ์ที่ยกมานี้ชี้ชัดว่า ตั้งแต่ทศวรรษ 2470 เป็นต้นมา ค่านิยมและทัศนคติที่เกี่ยวกับการมีทรัพย์สินเงินทองมีความสำคัญมากขึ้น แสดงให้เห็นถึงระบบทุนนิยมที่ให้ความสำคัญกับ “ทรัพย์สิน” มากกว่าสิ่งอื่นใดเริ่มมีอิทธิพลต่อความคิดและจิตสำนึกของคนในชุมชนแล้ว เพียงแต่ในวรรณกรรมคำสอนอีกหลาย ๆ เรื่องยังคงเน้นถึงวิธีการได้มาซึ่งทรัพย์สินเงินทองว่า จะต้องได้มาโดยสุจริต ไม่ใช่ได้มาด้วยการคดโกงหรือลักขโมยทรัพย์สินของผู้อื่น และไม่ใช่จะได้มาโดยง่าย แต่ต้องมีความขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพ การหวังรวยทางลัดต่าง ๆ เช่น การซื้อหวยหรือ “เบอร์” และการเล่นการพนันจึงไม่ใช่สิ่งที่ควรกระทำ

2. ค่านิยมเกี่ยวกับการศึกษา

วรรณกรรมหลายเรื่องจะเน้นให้ความสำคัญกับการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ วรรณกรรมคำสอน ทุกเรื่องจะเน้นสอนให้เด็กเร่งขวนขวายศึกษาหาความรู้ เพื่ออนาคตของตนเอง โดยเป้าหมายของการศึกษานั้นจะเน้นที่ความสำเร็จในชีวิตทั้งในด้านของยศถาบรรดาศักดิ์และทรัพย์สินเงินทอง

ในเรื่อง “การศึกษานิเทศ” ของ ขุนมนตรีบริรักษ์ ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษา การศึกษาจะช่วยให้คนมีชีวิตที่มั่นคง มีศถาบรรดาศักดิ์ ดังคำประพันธ์ว่า

โปรดฟังท่านทั้งหลาย	ผู้หญิงชายเด็กเล็กใหญ่
และฟังโดยตั้งใจ	แล้วนำไปตรวิจรรย์
การที่มีโรงเรียน	ได้พากเพียรศึกษาสาร
เบื่องตำทำรากฐาน	สำหรับหาวิชาต่อ
ถึงชั้นชั้นสูงไป	ตามวิสัยที่มีพอ
มิใช่ใครกคค	แบ่งแยกวรรณกันเมื่อไร

...

ชาวชนคนเมืองเรา
จิวิตรสถิตย์เสถียร

จำพวกเขาขยันเพียร
ยศศักดิ์เอกอนกนันต์
(ขุนมนตริบริรักษ์ : การศึกษานิเทศ)

และเพื่อเป็นการชักจูงใจให้ผู้อ่านคล้อยตาม ผู้แต่งจึงได้ยกตัวอย่างผู้ที่ประสบความสำเร็จเพราะมีการศึกษาในช่วงก่อน พ.ศ.2490 โดยชี้ให้เห็นว่าแต่ละคนประสบความสำเร็จอย่างไรบ้าง ซึ่งมีทั้งที่เป็นพระที่มีความก้าวหน้าถึงระดับพระราชคณะ ข้าราชการที่ประสบความสำเร็จและมีศถาบรรดาศักดิ์ ดังตัวอย่าง

ขอชี้เพื่อพิสูจน์
พูดกันชั้นสามัญ

มิใช่พูดพอขันฯ
พอเป็นหลักประจักษ์ใจ

...

สมณศักดิ์จักขอนำ
ขึ้นอ้างเป็นปฐม
เช่นเจ้าคุณมุณีฯ
เจ้าคุณพัทธธรรมธาดา
ล้วนเป้นราชาคณะ
ปกครองสังฆนิกร

เจ้าคุณธรรมวโรดม
ถัดที่สงรองลงมา
สถิตย์ที่วัดคูหา
วัดสามแก้วเชียงชุมพร
มียะสะอดิศร
ย่อมปราชญ์เปรื่องกระเดื่องดัง

...

ส่วนข้างทางคฤหัสถ์
หลวงสาราดอนปลาย
หลวงสาทิตหลวงสร
หลวงพีสร้อยกิจจา
อรรดกับโลหกิจ
ขุนสองพี่น้องชาย

ขอไขอรรถจัดนามขยาย
ลักษณะประพันธ์สร้อยสมญา
สกุลนั้นพ้องนาฯ
สร้อยรักษาหลวงน้องชาย
สร้อยนามติดกันตอนปลาย
วิบูลย์พ้องมิเพี้ยนกัน
(ขุนมนตริบริรักษ์ : การศึกษานิเทศ)

นอกจากนั้นผู้ประพันธ์ก็ได้ชี้ให้เห็นว่า การศึกษานอกจากจะช่วยให้ชีวิตประสบความสำเร็จ มีความเจริญก้าวหน้าแล้ว ยังเป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลாத่านการประพฤติปฏิบัติตน คุณธรรมและจริยธรรม ดังคำประพันธ์ว่า

ระวังสั่งสอนว่า
อย่าให้ชวนขวยเมา
ในทางข้างทุจริต
เงื่อนเงากระแสงาม

ทางจรรยาบุตรหลานเรา
มัวละเมอเลอะเลวทราม
วิประกิจคิดหยาบหยาบ
ตามศีลธรรมประจำวัน
(ขุนมนตริบริรักษ์ : การศึกษานิเทศ)

ในทัศนะดังกล่าว จะเห็นได้ว่าผู้ประพันธ์จะให้ความสำคัญของการศึกษาในระดับที่สูงกว่าการศึกษาภาคบังคับว่ามีความสำคัญต่อชีวิตของผู้คนมาก เพราะจะเป็นการนำมาซึ่ง การมีทรัพย์สินเงินทอง การมีสถานบรรดาศักดิ์ ตลอดจนการศึกษาจะเป็นสิ่งควบคุม คุณธรรม จริยธรรม ของคนในสังคมให้เป็นคนดี มีคุณธรรม อีกด้วย

3.วรรณกรรมกับการปลูกฝังทัศนคติและจิตสำนึกของชุมชน

ผู้วิจัยพบว่า มีวรรณกรรมหลายเรื่องที่มีมุ่งนำเสนอเพื่อการปลูกฝังจิตสำนึกบางประการ ซึ่งกระบวนการในการปลูกฝังจิตสำนึกนี้ เป็นการปลูกฝังในระดับโครงสร้างทางสังคมโดยผ่านผลงานวรรณกรรมของนักประพันธ์ ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้ว พบว่า ผลงานวรรณกรรมประเภทคำสอนและวรรณกรรมร้อยกรองสมัยใหม่ จะเป็นเครื่องมือในการสร้างจิตสำนึกทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนได้เป็นอย่างดี

กาญจนา แก้วเทพ¹ กล่าวถึงโครงสร้างทางสังคมที่เป็นตัวให้กำเนิดกับจิตสำนึกของบุคคลว่ามี 3 ประการ สรุปความได้ดังนี้ คือ

1. โครงสร้างทางเศรษฐกิจ พิจารณาถึงระบบการแบ่งงานกันทำในสังคมและลักษณะการครอบครองปัจจัยการผลิต
2. โครงสร้างทางการเมือง พิจารณาระบบและโครงสร้างของการใช้อำนาจในสังคม ลำดับชั้นและกลไกในการใช้อำนาจ
3. โครงสร้างทางวัฒนธรรม พิจารณาว่าโครงสร้างทางวัฒนธรรมมีลำดับชั้นอย่างไร ได้กำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคนในชั้นต่างๆ ไว้อย่างไร ชวนาอยู่ตรงไหนในระดับชั้นนี้

¹กาญจนา แก้วเทพ. จิตสำนึกของชาวนา : ทฤษฎีและแนวการวิเคราะห์แบบเศรษฐศาสตร์การเมือง. 2527. หน้า 66-67.

นอกจากนี้ กาญจนา แก้วเทพ¹ ยังกล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมแบบเดิมมาเป็นสังคมแบบใหม่ ไม่ว่าจะเป็นผลมาจากระบบอาณานิคม ระบบการค้าภายนอก หรือระบบทุนนิยมก็ตาม จะมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านสภาพชีวิตความเป็นอยู่ และด้านจิตสำนึกของ

ในชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลา สังคมเมือง เป็นสังคมที่พร้อมจะรับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นที่ศูนย์กลางของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นชุมชนเมืองที่สงขลาหรือพัทลุง และชุมชนเมืองที่กำลังเติบโตอย่างรวดเร็วอย่างเมืองหาดใหญ่ ได้กลายเป็นแหล่งความเจริญจากภายนอกมาสู่ชุมชน ปัญญาชนในสังคมเมืองจึงพร้อมที่จะถ่ายทอดความรู้ความคิดของตนไปยังผู้คนในสังคมทั่วไป ในขณะที่พระยังคงมีบทบาทและอิทธิพลในการปลูกฝังทางความคิด ความเชื่อต่อสังคมได้สูง นักประพันธ์ในกลุ่มพระสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่จิตสำนึกใหม่ที่สอดคล้องกับระบบทุนนิยมได้เป็นอย่างดี ตัวอย่างในกรณีของพระอนุสาสนาจารย์จิตต์ รตนโชต และ และปัญญาชนอย่างวรรณ ภคสุวรรณ ที่ได้พยายามเสนอแนวคิดในการพัฒนาระบบการผลิตและรายได้ของเกษตรกรในลุ่มทะเลสาบสงขลาไว้ในช่วงทศวรรษ 2470 อย่างน่าสนใจยิ่ง

วรรณกรรมเรื่อง “เข้าใจว่าทำไมกันหนอ?” ของ พระอนุสาสนาจารย์ “จิตต์ รตนโชต” วัดประคู้เรียง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง มีข้อความที่สะท้อนสภาพเศรษฐกิจสังคมลุ่มทะเลสาบสงขลาที่เป็นสังคมชาวนา และชี้ให้เห็นแนวทางในอันที่จะเกิดความคิดกิดิณดี” ไว้ในตอนต้นที่ 1 ว่าให้ชาวนา “จงเป็นผู้ขยันในการทำงานทั้งหลาย” ดังคำประพันธ์ว่า

เช่นจะทำสวนควรรู้	จัดหาฐานที่
ถางป่าแห่งเผาแต่งถาน	
เก็บไม้เศษเหลือเผาผลาญ	ทำรั้วกันดาน
ป้องกันควายวัวเข้ามา	
พรวนดินปลูกพันธุ์พุดชา	พืชพันธุ์หามา
ถั่วงาเต้าแดงปลูกลง	
เหมาะแก่สิ่งใดบรรจง	ปลูกสิ่งนั้นลง
รดน้ำรักษาอย่าเบื้อ	

¹ กาญจนา แก้วเทพ. จิตสำนึกของชาวนา : ทฤษฎีและแนวการวิเคราะห์แบบเศรษฐศาสตร์การเมือง. 2527. หน้า 67.

หาปุ๋ยมาใช้เป็นเชื้อ	ทำร้านรับเครือ
ประกันประครองรักษา	
เมื่อถึงฤดูทำนา	ถ้ามีเวลา
ลงมือทำนาต่อไป	
จงทำด้วยความตั้งใจ	เสร็จนาเมื่อใด
ทำอื่นตามแต่ต้องการ	

(จิตต์ รตนโชต : เข้าใจว่าทำไมกันหนอ?)

ภาพที่ปรากฏในวรรณกรรมเหล่านี้ย่อมเป็นภาพในอุดมคติ หรือเป็นภาพที่พึงประสงค์ของผู้ประพันธ์ เมื่อมองในมุมกลับ เราก็จะพบอีกด้านหนึ่งของสังคมชาวนาที่ทำนาหรือประกอบอาชีพเสริมอื่นเพียงเพื่อให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้เท่านั้น ผู้ประพันธ์จึงต้องการที่จะปลุกฝังหรือชี้แนะให้ ชาวนาปรับเปลี่ยนความคิดและค่านิยมเสียใหม่ว่า

จงแบ่งกิจทำเป็นสถาน	อย่าได้เกียจคร้าน
ทำงานช่วยชาติช่วยตน	
เกิดมาเป็นผู้เป็นคน	ถ้าตกยากจน
พวกพ้องก็ไม่นำพา	
เหตุนั้นหมั่นเพียรอุส่าห์	ให้รู้วิชา
กตกรกตกรรมขลิบ	
ปลูกกล้วยเผือกมันในดิน	ตีปลีขมิ้น
แต่ละอย่างล้วนมีราคา	

(จิตต์ รตนโชต : เข้าใจว่าทำไมกันหนอ?)

ทั้งนี้เพื่อให้เกิดผล คือ การที่มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น หรืออาจจะมีฐานะร่ำรวย
เดิม ดังว่า

<u>ฝ่ายข้างทำนาถ้าก็ดี</u>	<u>ทำมากจักมี</u>
ทรัพย์สินเงินทองกองกาย	
ได้ข้าวครึ่งห้องกองขาย	จงจำคำไว้
ขายได้ได้นับเงินตรา	
ธนาบัตรใบละสิบใบละห้า	ใบละบาทเงินตรา

ลอมล่องมาหาแน่นอน

คราวนั้นเพื่อนฝูงสลอน

จะหลับจะนอน

สักวันสักคืนก็สบาย

แล้วสงเคราะห์ญาติทั้งหลาย

เลี้ยงผู้เกิดกาย

พ่อแม่จงเฝ้าอุปฐาน

(จิตต์ รตนโชต : เข้าใจว่าทำไมกันหนอ?)

ส่วนเรื่อง “ดอกสร้อยกสิกรรม” ก็มีเป้าหมายในทำนองเดียวกัน คือ ผู้ประพันธ์พยายามที่จะชี้ให้เห็นความสำคัญของอาชีพกสิกรรม เพื่อให้เห็นว่าผู้ประกอบการอาชีพกสิกรรมเป็นผู้มีความสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศชาติและสังคมโดยรวม ดังว่า

4. กสิเอ๋ย กสิกรรม

เป็นอาชีพถาวรไม่ผ่นคลาย

ทำไมทำใครไม่นั่งคอยบังคับ

กสิกรกสิกิจนิจกาล

ช่วยค้ำจุนโลกไว้ไม่สลาย

คุ้มรายจ่ายแจกเฉลี่ยเบี้ยบำนาญ

จะลูกหลับคล่องแคล่วแก่กล้าหาญ

ข่อมด้านทานโรคร้ายไม่ยำย

(วรรณ กภสุวรรณ : ดอกสร้อยกสิกรรม)

ผู้ประพันธ์จึงเห็นว่า อาชีพกสิกรรมจะสามารถ “จะชักนำเฟื่องฟูสู่สมัย” อาชีพอื่นๆ ล้วนแล้วแต่ต้องอาศัยการกสิกรรมเป็นพื้นฐาน “อาชีพอื่นไม่ว่าอาชีพใด ข่อมอาศัยกสิกรรมชักนำพา” ทั้งสิ้น ดังนั้น ชาวนาจึงต้องเร่งขยันประกอบอาชีพเพื่อยกฐานะของตนเองให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของประเทศชาติอีกด้วย ดังว่า

8. ชาวเอ๋ย ชาวไทย

ทรัพย์ในดินสินในน้ำยามกระทำ

แม่นยำกิจราชการผ่านกำหนด

เทอดฐานะให้งามตามสมควร

9. ชาวเอ๋ย ชาวไทย

อาชีพการกสิกรรมทำสบาย

สยามเราอาศัยการเพาะปลูก

กสิกรรมคำสยามนามประดัง

จับพรวนใจขอบchimให้อิ่มหน้า

ผลจะอำนวยเนไม่แปรปรวน

คราวถูกปลดตั้งหน้าหานาสวน

เพราะนาสวนเป็นหลักจักสบาย

อย่าไถลอนกรนอยู่จนสาย

มีวัวควายช่วยแรงแข็งกำลัง

ใครดูถูกสวนนาจะล้ำหลัง

อย่ามัวหวังคอยรับทรัพย์มารดา

(วรรณ กภสุวรรณ : ดอกสร้อยกสิกรรม)

เพื่อให้มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ประเทศชาติมีผลผลิตทางการเกษตรมากขึ้นให้
เพียงพอต่อการส่งเป็นสินค้าออก ชาวนาจึงจำเป็นต้องบุกเบิกที่ดินขยายที่ทำกินของตนเอง
ดังคำประพันธ์ว่า

10. ชาวเอ๋ย ชาวไทย
ปล่อยให้คนต่างชาติกลาดเข้ามา
พื้นแผ่นดินสยามนี้มีว่างมาก
ลึกขึ้นเกิดจับจองมิต้องเชือน

11. ชาวเอ๋ย ชาวไทย
รีบเป็นเจ้าของครองเป็นของเรา
ดินไม่ตีปลูกเพาะไม่เหมาะไฉ่
เป็นสินค้าขายประจำอันสำคัญ

หาดินไว้พอมือแล้วหรือหนา
ทำไร่นาสวนส้างสร้างเห้าเรือน
ปราศจากถางถากป่าดงเป็นพงเฟื้อน
ขึ้นให้เพื่อนจนหมดคอดละเราฯ
ไว้ทำไมแนวเงินและเนินเขา
รีบถือเอาเป็นเจ้าของครองกัน
เลี้ยงสัตว์ได้สมปองมิต้องหวน
ทุกชนชั้นชอบกินทุกถิ่นไป
(วรรณ คกสุวรรณ : ดอกสร้อยกสิกรรม)

ทั้งนี้เพราะผู้ประพันธ์เชื่อว่า “นานไปสิ้นถิ่นที่ไม่มีเหลือ” เพราะ

“ชนต่างชาติเช่นแขกแซกเจ๊กเจือ
เข้าหักร้างถางป่าทำนาไร่
เราม้วนอนตีพุงให้ยุ่งกิน

ขึ้นจากเรือขอร้องจองที่ดิน
ตัดฟันไม้ปลูกบ้านสถานถิ่น
ไม่หาดินไว้บ้างหรืออย่างไร
(วรรณ คกสุวรรณ : ดอกสร้อยกสิกรรม)

ด้วยความมุ่งหวังที่ผู้ประพันธ์ต้องการให้เกิดขึ้นในสังคมชาวนาดังกล่าว ทำให้
ภาพของชาวนาในทัศนะของผู้ประพันธ์เป็นไปในทางตรงกันข้าม คือ การไม่ขยันทำมาหา
กินได้ส่งผลให้เกิดความยากจน ตามความคิดแบบทุนนิยม เมื่อจำเป็นต้องจ่ายค่า
“รัฐูปการ” จึงไม่มีเงินจ่าย ต้องทำงานทดแทน ดังคำประพันธ์ว่า

20. หลายเอ๋ย หลายคน
อดอาหารหวานคาวอดข้าวปลา
สิบห้าวันอันทนกรำฝนแดด
ทุกเวลาเช้าค่ำมีทำการ

21. ที่เอ๋ย ที่จริง
เลิกจากการเที่ยวลั่นกลอง

ความจนครอบงำกรรมนักรนา
ถึงเวลา “รัฐ” ฐู่ทำงาน
มันเผาเผาเผาเผาเผาเผาเผา
เวลางานเป็นเล่นเช่นนักรเลง
ม้วนอนนิ่งทำไมไม่เหมาะเหมง
มาหัดเพลงกสิกรรมทำสหาย

หรือรับจ้างทำงานทุกสิ่งสรรพ
คงจะมีเงินทองสำรองจ่าย

หรือไม่งั้นมาหัดตัดฟันขาย
ดีกว่าใช้งานแผ่นดินแทนรัฐฯ

(วรรณ คกสุวรรณ : ดอกสร้อยกสิกรรม)

จากคำประพันธ์นี้ย่อมสะท้อนให้เห็นว่า ในยุคนั้นการหลีกเลี่ยงไม่จ่ายเงินค่า “รัฐูปการ” มีเป็นจำนวนมาก ดังเช่น ในอำเภอปากพะยูน คล้าย รังษีสว่าง¹ เล่าว่า ผู้ที่หนีการจ่ายเงิน 4 บาทนี้ ถ้าถูกจับได้ก็จะต้องไปทำงานที่คลองท่าช้าง สร้างถนนสาย ทารเทา – ปากพะยูน เป็นเวลา 7 วัน ถนนสายนี้จึงเรียกกันว่าถนน 4 บาท ส่วนที่ป่า พะยอม ปริง มากนวล² เมื่อเจ้าหน้าที่สรรพากรจากอำเภอควนขนุน ไปตั้งกองเก็บเงิน ค่า “รัฐฯ” ที่วัดป่าพะยอม ใครไม่มีเงินจะจ่ายทางการก็จะใช้ใช้แรงงานทำถนนเป็น การทดแทน

ความพยายามที่จะปลูกฝังทัศนคติและค่านิยมในการขยันทำมาหากิน หรือการบุกเบิกที่ดินเพื่อการเพิ่มผลผลิตเหล่านี้ให้ชาวนาชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาโดยผ่านงาน วรรณกรรมทั้งสองเรื่องนี้ แม้โดยกระบวนการในการสร้างและเสพวรรณกรรมในชุมชน ดังที่กล่าวมาในบทที่ 3 จะไม่ตอบสนองให้ผลงานทั้งสองชิ้นนี้แพร่หลายในหมู่ชาวบ้าน ทั่วไปนัก แต่วรรณกรรมทั้งสองชิ้นนี้ก็ย่อมแสดงให้เห็นถึงความพยายามของคนใน ระดับนำของสังคมที่ต้องการปลูกฝังให้ชาวนาพัฒนาอาชีพของตนให้ก้าวหน้าสอดคล้อง กับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการเข้ามาของระบบทุนนิยม เพื่อให้ชาวนาทำ นานำให้ได้ผลผลิตเพื่อขายมากขึ้น

นอกจากนี้แล้ว ในวรรณกรรมประเภทคำสอนอีกหลายเรื่องยังพยายามเน้นใน เรื่องของความสำคัญของชาติและหน้าที่ของประชาชนที่มีต่อชาติทั้งในแง่ของเศรษฐกิจ ใน ฐานะที่เป็นผู้ผลิตผลผลิตต่างๆ ให้แก่บ้านเมือง โดยเฉพาะวรรณกรรมที่เน้นคำสอนทาง พุทธศาสนา ดังเช่นในเรื่อง กตัญญูค่ากลอน ของ พระคลี ภิฏฐปัญโญ ที่มุ่งปลูกฝังให้ ประชาชนละเว้นจากอบายมุขต่างๆ และขยันทำมาหากินว่า

¹ คล้าย รังษีสว่าง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. วินัย สุภิส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 1 หมู่ 4 ตำบล ท่ามะเดื่อ อำเภอ บางแก้ว จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2545.

² ปริง มากนวล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์. วินัย สุภิส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 3 หมู่ที่ 1 ตำบลป่าพะยอม อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 19 เมษายน พ.ศ. 2545.

ให้ถูกต้องตามคลองโอวาทะ
ถูกตามหลักศาสนานั้นและดี
นึกถึงคุณชนนินชนกนาถ
โรงร้านเหล้าข้าวสุกสนุกแรง

ถือคำพระพุทธเจ้าเถิดสาวศรี
ถึงผู้ที่หนุ่มๆ อย่างลุ่มแรง
อย่าประมาทเมามัวหัวแอบแฝง
ไปเที่ยวแฝงซุกวนปล้นบ้านเรือน
(พระคลี ทิฏฐบุญโญ : กตัญญูกาลกลอน)

หรือในอีกตอนหนึ่งว่า

ยังมีอีกหลักทางให้ห่างหาย
สี่และหกท่านยกขึ้นพรรณนา
เที่ยวกลางคืนตื่นดึกไม่นึกกลับ
แล้วเล่นการพนันฉันทิบาย
คบคนชั่วเป็นมิตรจิตนั้นชอบ
แล้วเกียจคร้านทำงานพาตระแวง

เรียกอบายมุขโจนักหนา
ดื่มสุราน้ำแดงของเมามาย
การเล่นกับเที่ยวดูไม่รู้หาย
ชอบเล่นไพ่ไปถั่วมั่วเสียแรง
เที่ยวประจบด้วยพวกพาลฐานแอบแฝง
มักให้แก้งอวดอ้างทางหนาวเย็นร้อน
(พระคลี ทิฏฐบุญโญ : กตัญญูกาลกลอน)

และอีกตอนว่า

ยังเข้าหิวข้าวกระหายนัก
ควรเว้นเหตุเรื่องฉิบหายหลายกระเด็น
ไปด้วยโทษทรัพย์นับหมื่นแสน
เพราะตัวไม่เกียจคร้านการเจริญ
เวลานี้บ้านเมืองให้เคืองเข็ญ
เกิดรบราฆ่าฟันกันวุ่นไป
เพราะว่าโลกหมุนเวียนไม่เพี้ยนผิด
แทบเกือบใกล้ศักราชศาสนา
เศษห้าร้อยยังค่อยที่จะครบ
ถึงถึงกันยุคเข็ญเห็นมากมี
เพราะมนุษย์ไม่ได้ตั้งฟังธรรมะ
ตัวค้นหาพาหลงวงเวียนไว้

งานไม่พักได้ทำระยำเข็ญ
จึงจะเป็นคนตั้งหวังเจริญ
ไม่ขาดแคลนเพื่อกันก็สรรเสริญ
จึงดำเนินมาถึงคนทุกคนไป
บังเกิดเป็นร้อนรันทนไม่ไหว
ข้าวของใส่เล้าก็แพงแพงราคา
ส่วนน้ำจิตของมนุษย์ทรุดนักหนา
ที่จะมาถึงนั้นสองพันปี
เข้าบรรจบยังอยู่ห้าตามราวี
การราวเฆงฟันกันวุ่นวาย
ใจสละศีลธรรมที่จำหมาย
การอยากได้สารพัดไม่ปิดเป่า
(พระคลี ทิฏฐบุญโญ : กตัญญูกาลกลอน)

สรุป

กล่าวโดยสรุป จากภาพสะท้อนที่ปรากฏในวรรณกรรม สามารถแบ่งช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมที่เกิดขึ้นในบริเวณกลุ่มทะเลสาบสงขลาได้เป็น 2 ช่วง คือ ช่วงแรก ตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2470 – ทศวรรษ 2490 เป็นช่วงที่เศรษฐกิจแบบทุนนิยมเข้ามาแล้วอย่างชัดเจน แต่ในชุมชนหมู่บ้านที่ยังอยู่ห่างไกลจากชุมชนเมืองก็ยังคงลักษณะของเศรษฐกิจแบบยังชีพอยู่ ผลผลิตส่วนหนึ่งอาจกลายเป็นสินค้า เช่น ข้าว ที่เป็นผลผลิตหลักของชุมชนชาวนาส่วนหนึ่งได้ขายให้กับพ่อค้าชาวจีนที่มาตั้งโรงสีรับซื้ออยู่ตามแหล่งชุมชนใหญ่ ๆ เช่นที่ ระโนด ปากคลอง พัทลุง บางแก้ว เป็นต้น แต่จะอย่างไรก็ตาม วิธีการผลิตของชาวนายังคงเป็นแบบดั้งเดิม กล่าวคือ ยังคงต้องพึ่งพาธรรมชาติ ใช้แรงงานคนและสัตว์เป็นหลักในการผลิต ที่ดินที่ใช้ในการผลิตยังไม่ขยายตัวเต็มที่ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ “ความเกียจคร้าน” ของชาวนาตามทัศนะของนักประพันธ์ที่เห็นว่า ชาวนามักทำนาแค่เพียงพอกิน และไม่ชอบประกอบอาชีพอื่นเมื่อหมดฤดูทำนา

นอกจากนี้ยังพบว่า ในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาที่รัฐพยายามที่จะให้ชาวนาทำนาเพิ่มขึ้น วรรณกรรมจึงได้มีบทบาทสำคัญในการสื่อความคิดที่ให้ความสำคัญกับการประกอบอาชีพและการขวนขวายหารายได้เพื่อสร้างฐานะให้มั่นคง วรรณกรรมหลายต่อหลายเรื่องจึงสอดแทรกทัศนคติเกี่ยวกับความสำคัญของการมีทรัพย์สินเงินทอง ทั้งในแง่ของความสะดวกสบายที่จะเกิดขึ้น ความมีหน้ามีตาในสังคม และการได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนหรือสังคม

ในช่วงทศวรรษ 2490 พบว่าน่าจะเป็นช่วงที่สภาพเศรษฐกิจสังคมของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาได้เปลี่ยนแปลงไปจากยุคก่อน 2490 ก่อนข้างชัด โดยการเปลี่ยนแปลงนั้นจะเป็นไปอย่างรวดเร็วในสังคมเมือง จากนั้นจึงค่อยๆ กระจายเข้าสู่สังคมชนบท นักประพันธ์ที่เป็นปัญญาชนในท้องถิ่น ได้มีโอกาสดูถึงสภาพทางเศรษฐกิจสังคมของชุมชนเมืองได้ ด้วยเหตุที่เป็นคนที่มีโอกาสดูได้เดินทางไปมาที่ต่างๆ อยู่โดยเสมอ ในผลงานของนักประพันธ์เหล่านี้ นอกจากจะสะท้อนให้เห็นภาพเศรษฐกิจและสังคมแล้ว ยังสอดแทรกประสบการณ์และทัศนะที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจสังคมไว้ด้วย ซึ่งทัศนะและประสบการณ์เหล่านี้น่าจะมีโอกาสสื่อไปยังประชาชนผู้เสพวรรณกรรมโดยทั่วไปด้วย

บทที่ 5

บทย่อ สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

บทย่อ

การศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์ภาพสะท้อนเศรษฐกิจสังคมชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นประเภทร้อยกรองในยุคการพิมพ์ (พ.ศ.2472-2503) ผู้วิจัยได้กำหนดความมุ่งหมายของการศึกษา และขอบเขตในการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการสร้างเสพวรรณกรรมในท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบสงขลาในยุคการพิมพ์ (พ.ศ.2472–2503) กับบริบททางสังคม
2. เพื่อวิเคราะห์ภาพสะท้อนทางด้านเศรษฐกิจสังคมชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นประเภทร้อยกรองในยุคการพิมพ์ (พ.ศ.2472–2503)

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

1. ขอบเขตด้านข้อมูล

1.1 ข้อมูลวรรณกรรม

- 1.1.1 เป็นวรรณกรรมประเภทร้อยกรอง ซึ่งสามารถสืบค้นประวัติเกี่ยวกับระยะเวลาที่แต่งและผู้แต่งได้
- 1.1.2 เป็นวรรณกรรมประเภทร้อยกรองที่แต่งและพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรก หรือมีหลักฐานว่ามีการจัดพิมพ์เป็นครั้งแรกโดยแหล่งพิมพ์ในท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบสงขลาตั้งแต่ พ.ศ.2472 - 2503 รวม 4 ประเภท ดังนี้

1.1.2.1 นิทานประโลมโลก

1.1.2.2 คำสอน

1.1.2.3 ประวัติสถานที่และบุคคล

1.1.2.4 ตำนานและประวัติศาสตร์

1.2 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลากรในท้องถิ่น

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการสร้างเสพวรรณกรรมท้องถิ่นกลุ่ม
ทะเลสาบสงขลาในยุคการพิมพ์ (พ.ศ.2472–2503) กับบริบททางสังคม

2.1.1 สภาพสังคมกลุ่มทะเลสาบสงขลาตั้งแต่ พ.ศ.2472 - 2503

2.1.1.1 สภาพทั่วไปของชุมชนกลุ่มทะเลสาบสงขลา

2.1.1.2 เศรษฐกิจสังคมกลุ่มทะเลสาบสงขลา ก่อน พ.ศ.

2472

2.1.1.3 เศรษฐกิจสังคมกลุ่มทะเลสาบสงขลาตั้งแต่

พ.ศ. 2472–2503

2.1.2 กระบวนการสร้างเสพวรรณกรรมกับบริบททางสังคม

2.1.2.1 บรรยายภาพและประเพณีวรรณกรรม

2.1.2.2 ผู้สร้างและเสพวรรณกรรม

2.1.2.3 ลักษณะรูปแบบของวรรณกรรม

2.1.2.4 เนื้อหาของวรรณกรรม

2.1.2.5 การพิมพ์และการเผยแพร่วรรณกรรม

2.1.2.6 วรรณกรรมกับการละเล่นและประเพณี

2.1.2.7 อิทธิพลของวรรณกรรมท้องถิ่นอื่น

2.2 วิเคราะห์ภาพสะท้อนทางด้านเศรษฐกิจสังคมที่ปรากฏใน
วรรณกรรมท้องถิ่นกลุ่มทะเลสาบสงขลาในยุคการพิมพ์

2.2.1 ภาพสะท้อนลักษณะการผลิตและผลผลิต

2.2.2 ภาพสะท้อนระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิต การค้า และ

การบริโภค

2.2.3 ภาพสะท้อนลักษณะความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่าง

ชุมชน

2.2.4 ภาพสะท้อนลักษณะความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่าง

ชุมชนกับรัฐและ สถาบันทางสังคม

2.2.5 ทศนะและค่านิยมที่เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจสังคม

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

ในการศึกษารั้วนี้ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยดำเนินการศึกษาตาม คำสั่งที่เห็นชอบดังต่อไปนี้

1. ขั้นสำรวจและศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล

2.1 เก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.2 เก็บรวบรวมงานวรรณกรรมและข้อมูลเอกสารทั้งที่เป็นเอกสาร ปฐมภูมิและเอกสารทุติยภูมิ โดยเก็บรวบรวมจากแหล่งต่างๆ ดังนี้

2.2.1 วัดต่างๆ ในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา เช่น วัดมณีมาวาส วัดพะโคะ วัดชุมพล วัดสะทิงพระ จังหวัดสงขลา วัดกุหาสวรรค์ วัดภูผาภิมุข วัดควน อินทร์นิมิตร วัดเขียนบางแก้ว จังหวัดพัทลุง ฯลฯ

2.2.2 แหล่งพิมพ์ในท้องถิ่น เช่น โรงพิมพ์สงขลาพานิช (อำเภอ เมือง จังหวัดสงขลา) โรงพิมพ์ดุสิต (อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา) โรงพิมพ์พัทลุง โรง พิมพ์ครูชาญ (อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง) โรงพิมพ์ชะอวดการพิมพ์ (อำเภอชะอวด จังหวัด นครศรีธรรมราช) เป็นต้น

2.2.3 แหล่งเก็บวรรณกรรมและเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการ วิจัย เช่น หอสมุดแห่งชาติ และ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรุงเทพฯ หอจดหมายเหตุแห่ง ชาติเฉลิม พระเกียรติ จังหวัดสงขลา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา หอสมุดแห่งชาติ จังหวัดนครศรีธรรมราช สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ จังหวัดสงขลา ศูนย์ วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏ นครศรีธรรมราช ศูนย์วัฒนธรรม สถาบัน ราชภัฏ สงขลา เป็นต้น

2.2.4 บุคคลผู้สนใจและเก็บรักษาวรรณกรรมท้องถิ่น

2.3 การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ บุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น พระ ผู้เก็บรักษาหนังสือวรรณกรรม นักสวดหนังสือ นายหนังตะลุงรุ่นเก่า กวีชาวบ้าน เป็นต้น

3. ขั้นจัดกระทำกับข้อมูล

3.1 จัดระบบข้อมูล

3.2 วิเคราะห์ข้อมูล

4. ข้อเสนอผลการศึกษาค้นคว้าในรูปแบบของปริญญานิพนธ์ ใช้วิธี
พรรณนาวิเคราะห์

สรุปผล

1. ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการสร้างเสพวรรณกรรมท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบ
สงขลาในยุคการพิมพ์ (พ.ศ.2472-2503) กับบริบททางสังคม

1.1 สภาพสังคมลุ่มทะเลสาบสงขลาตั้งแต่ พ.ศ.2472 - 2503

1.1.1 สภาพทั่วไปของชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลา

ชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลามีสภาพภูมิศาสตร์เป็นพื้นที่ภูเขาทางด้านทิศตะวันตก
และทิศใต้ แล้วค่อยลาดต่ำลงเป็นพื้นที่เนินเขาหรือควน หุ่งราบ และที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเล
สาบตามลำดับ ลักษณะภูมิประเทศเช่นนี้ทำให้สามารถแบ่งเขตพื้นที่ออกได้เป็น 3 เขต ได้แก่
เขตพื้นที่ภูเขา เนินเขาและควน อันเป็นที่ตั้งของชุมชนเชิงเขา เขตพื้นที่ราบตอนกลาง ซึ่ง
เป็นที่ตั้งของชุมชนทุ่งราบ และเขตพื้นที่ราบชายฝั่งทะเลสาบ ซึ่งรวมถึงพื้นที่ป่าพรุและพื้นที่
ที่บนคาบสมุทรสทิงพระทั้งหมด เป็นที่ตั้งของชุมชนชายฝั่ง สภาพทางภูมิศาสตร์ดังกล่าวมี
ผลต่อการตั้งหลักแหล่งและวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้คนอย่างแนบแน่น กำเนิด
และการพัฒนาการของชุมชนลุ่มทะเลสาบจึงสัมพันธ์อยู่กับสภาพพื้นที่ โดยบริเวณที่ราบลุ่มชาย
ฝั่งและคาบสมุทรสทิงพระจะเป็นแหล่งชุมชนโบราณที่มีอายุไม่ต่ำกว่าพุทธศตวรรษที่ 11-12
โดยชุมชนเหล่านี้ได้กำเนิดและการไปสู่ชุมชนเมืองขนาดใหญ่ทั้งบนคาบสมุทรสทิง
พระ ฝั่งตะวันตกที่พัทลุง และบริเวณหัวเขาแดงและฝั่งแหลมสนที่สงขลา นับตั้งแต่
ประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 เป็นต้น และเมืองเหล่านี้ได้พัฒนาไปสู่เมืองศูนย์กลางทางการ
ค้าที่สำคัญตั้งแต่ประมาณสมัยอยุธยาเป็นต้นมา

ประมาณกลางสมัยอยุธยาเป็นอย่างน้อย มีหลักฐานแน่ชัดว่ามีชุมชนเกิดขึ้นในเขต
พื้นที่เชิงเขา โดยชุมชนเหล่านี้จะตั้งอยู่บนเส้นทางข้ามคาบสมุทร เช่น ชุมชนขรัค ชุมชนกง
หรา และชุมชนตะโหมด ซึ่งอยู่บนเส้นทางข้ามคาบสมุทรจากพัทลุงสู่ปะเหลียน แต่ชุมชน
เหล่านี้ยังตั้งอยู่กระจัดกระจายและเป็นชุมชนขนาดเล็ก ยกเว้นชุมชนขรัคที่มีฐานะเป็นเมือง
ชุมชนเชิงเขาเพิ่งขยายตัวและเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากในช่วงประมาณร้อยปีเศษมานี้เอง ส่วน
ชุมชนเหล่านี้เกิดขึ้นจากการอพยพเข้าไปตั้งหลักแหล่งของผู้คนจากชุมชนทุ่งราบและชุมชน

ชายฝั่ง โดยเหตุผลจากการเข้าไปบุกเบิกที่ทำกินใหม่ และ/หรือการหลบเลี่ยงการเสียภาษีให้
แก่รัฐ

1.1.2 เศรษฐกิจสังคมกลุ่มทะเลสาบสงขลา ก่อน พ.ศ.2472

สภาพเศรษฐกิจสังคมกลุ่มทะเลสาบสงขลา ก่อนปี พ.ศ.2472 แบ่งได้เป็น 2 ช่วง คือ
ช่วงก่อนปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 และหลังการปฏิรูปการปกครองเป็นต้นมา
ในช่วงก่อนปฏิรูปการปกครอง สภาพเศรษฐกิจของชุมชนกลุ่มทะเลสาบเป็นเศรษฐกิจแบบยังชีพ
อาชีพหลักคือการทำนา ซึ่งมีมากในบริเวณที่ราบรอบๆ ทะเลสาบ และบนคาบสมุทรส
ทิงพระ ผลผลิตของชาวนาส่วนใหญ่แล้วใช้เพื่อบริโภคในครัวเรือนและแลกเปลี่ยนกัน
ระหว่างชุมชน แม้ชุมชนชาวนาดังกล่าวจะดำรงชีวิตอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบพอยังชีพ
เหมือนกัน แต่ระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกลับมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ส่วนที่อยู่
ในระบบไพร่ก็จะมีพันธะทางด้านเศรษฐกิจกับขุนนางหรือนายตามระบบส่วยสาอากร การ
เกณฑ์แรงงานจึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อเก็บส่วยสินค้ำเป็นหลัก แล้วระบายออกสู่เมืองท่าที่สงขลา
ในขณะที่ส่วนที่เป็นข้าพระหรือเลกวัด ก็จะต้องอยู่ในระบบเศรษฐกิจของวัดอย่างเคร่งครัด
ผลผลิตในที่ดินของวัดซึ่งมีมากเกินบริโภคก็อาจจะขายเป็นสินค้าไปยังต่างประเทศได้ ครั้น
ถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สังคมชาวนาที่เคยอยู่ภายใต้การควบคุมของสถาบันสงฆ์ก็ลด
บทบาทลง ในขณะที่ในระบบไพร่ก็มีความสำคัญมาก

ในส่วน of ชุมชนเชิงเขา การดำรงชีพส่วนใหญ่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการหาของ
ป่าชนิดต่างๆ และนำมาแลกข้าวปลาอาหารจากชุมชนชาวนา ในขณะเดียวกันชุมชนเหล่านี้
ก็มีพันธะผูกพันกับรัฐตามระบบส่วยสาอากรเช่นเดียวกับชุมชนชาวนา มีการเก็บส่วน
ประเภทของป่าแทนการเกณฑ์แรงงาน เพื่อเป็นสินค้าออกที่สำคัญของเมืองสงขลา

การลงนามในสนธิสัญญาเบาริงในปี พ.ศ.2398 อาจมีผลโดยตรงต่อชาวนาภาค
กลาง ในขณะที่แม้ข้าวจะเป็นสินค้าหลักของประเทศที่รัฐพยายามเพิ่มผลผลิตเพื่อการส่ง
ออก แต่สำหรับชุมชนกลุ่มทะเลสาบสงขลาแล้วไม่ค่อยมีผลกระทบมากนัก จนกระทั่งเมื่อมี
การปฏิรูปการปกครอง มีการจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชเพื่อรวบอำนาจทางการเมืองการ
ปกครองและเศรษฐกิจเข้าสู่ส่วนกลาง สังคมชาวนากลุ่มทะเลสาบสงขลาจึงเริ่มเปลี่ยนแปลง
ชุมชนเชิงเขาเริ่มขยายตัวเนื่องจากระบบการจัดเก็บภาษีอากรที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ทำให้
ชาวนาจำนวนหนึ่งหลบเลี่ยงการเสียภาษีโดยการไปสร้าง “สวนรวม” ไว้ในเขตเชิงเขาและ
ควน จึงทำให้เกิดชุมชนเพิ่มมากขึ้น แต่วิถีทางเศรษฐกิจของชุมชนเหล่านี้ก็ยังจัดเป็นการ

ผลิตเพื่อยังชีพ

1.1.3 เศรษฐกิจสังคมกลุ่มทะเลสาบสงขลาตั้งแต่ พ.ศ. 2472–2503

ในทศวรรษ 2470 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมเกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้เกิดจากปัจจัยสำคัญหลายๆ ประการ เช่น ผลของการปฏิรูปการปกครอง สามารถเห็นได้ว่าเป็นรูปธรรมในช่วงนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือการพัฒนาในด้านต่างๆ ในยุคที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชและอุปราชหัวเมืองปักษ์ การคมนาคมสื่อสารที่ก้าวหน้า การสาธารณสุขที่เพิ่มขึ้นตามหัวเมืองต่างๆ และการจัดการศึกษาที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วตามนโยบาย “โรงเรียนวัด” และการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ.2475 การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้แม้จะไม่ได้เปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจสังคมของชุมชนกลุ่มทะเลสาบสงขลาไปอย่างทันทีทันใด แต่อิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เกิดขึ้นในช่วงนี้สามารถเข้าถึงชุมชนหมู่บ้านได้เร็วกว่าในยุคที่ผ่านมา โดยในช่วงทศวรรษ 2470-2480 ระบบเศรษฐกิจแบบการค้าเริ่มขยายตัวเข้าสู่ชุมชนหมู่บ้านอย่างเห็นได้ชัด ชุมชนชาวนาในหลายๆ แห่งเริ่มมีการผลิตข้าวให้ได้ปริมาณมากพอเพื่อให้สามารถมีส่วนเหลือจากการเลี้ยงชีพเป็นสินค้าได้ ในขณะที่ชุมชนเชิงเขาก็ได้เริ่มมีการทำสวนยางในบางท้องที่ โดยเฉพาะในเขตจังหวัดสงขลาและพัทลุง ชุมชนหาดใหญ่ที่เคยเป็นศูนย์กลางการค้าระหว่างชุมชนชายทะเลกับชุมชนเชิงเขาบนเส้นทางข้ามคาบสมุทรมอติดก็ได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วเมื่อมีทางรถไฟตัดผ่าน

ในช่วงทศวรรษ 2490 เศรษฐกิจแบบทุนนิยมเริ่มปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน การทำนาเพื่อขายมีเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่การทำสวนยางพาราก็ขยายตัวเพิ่มขึ้นค่อนข้างรวดเร็ว สัมพันธ์กับการเติบโตของเมืองหาดใหญ่ที่กลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าเคียงคู่กับสงขลา

1.2 กระบวนการสร้างเสถียรธรรมกับบริบททางสังคม

1.2.1 บรรยากาศและประเพณีวรรณกรรม

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมที่เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงการปฏิรูปการปกครองในสมัย รัชกาลที่ 5 โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงในด้านการคมนาคมสื่อสาร และการจัดการศึกษาตามแบบตะวันตก ที่ทำให้มีผู้อ่านออกเขียนได้เพิ่มขึ้น ทำให้หนังสือที่พิมพ์ในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะ “หนังสือวัดเกาะ” ได้แพร่กระจายเข้าสู่ ชุมชนกลุ่มทะเลสาบสงขลา

อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง บรรยายภาพและประเพณีทางวรรณกรรมมีการเปลี่ยนแปลงที่น่าสนใจ ไม่ว่าจะเป็นการคัดลอก หรือดัดแปลงวรรณกรรมจาก “หนังสือวัดเกาะ” เพื่อ “การอ่าน” และ “การสวด” เพื่อความบันเทิงในชุมชน หรือการนำเอาวรรณกรรมเหล่านี้ไปใช้เพื่อการละเล่นอย่างหนังตะลุง ทำให้บรรยายภาพและประเพณีทางวรรณกรรมเต็มไปด้วยความตลกขบขัน เกิดการประสานกันอย่างลงตัวระหว่างประเพณีทางวรรณกรรมแบบเก่าที่เป็น “ประเพณีมุขปาฐะ” และ “ประเพณีลายลักษณ์” ที่ทำให้วรรณกรรมเหล่านี้แพร่กระจายไปสู่ชุมชนต่างๆ อย่างรวดเร็ว และนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงที่กลายเป็นวรรณกรรมประเภท “ตัวพิมพ์” ในทศวรรษ 2470 เป็นต้นมา เมื่อเริ่มมีการพิมพ์หนังสือเพื่อจำหน่ายในท้องถิ่นแบบเดียวกับ “หนังสือวัดเกาะ” ในกรุงเทพฯ และน่าสังเกตว่า แม้วรรณกรรมที่เป็น “ตัวพิมพ์” จะมีอยู่อย่างแพร่หลาย แต่ประเพณีทางวรรณกรรมแบบเก่าก็ยังไม่ได้หมดสิ้นไป ในขณะที่มีการพิมพ์หนังสือประเภทต่างๆ ทั้งเพื่อจำหน่ายและแจกในโอกาสต่างๆ อย่างแพร่หลาย ประเพณีมุขปาฐะที่มีมาแต่เดิมก็ปรับเปลี่ยนให้เข้ากับประเพณีลายลักษณ์ประเภทตัวพิมพ์ ดังนั้น แม้การพิมพ์จะช่วยให้มีปริมาณหนังสือมากพอที่จะแพร่หลายได้ดีกว่าการคัดลอก แต่การเสพวรรณกรรมโดยการฟังยังคงมีอยู่ การสวดหนังสือจึงเป็นสื่อความบันเทิงที่สำคัญของชุมชน เช่นเดียวกับหนังตะลุงที่นำเอาเรื่องจากหนังสือเหล่านี้ไปแสดงในโอกาสต่างๆ

1.2.2 ผู้สร้างและเสพวรรณกรรม

ในการสร้างเสพวรรณกรรมในยุคการพิมพ์ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากการสร้างเสพวรรณกรรมแบบเก่าอย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นตัวผู้สร้างผลงานที่แสดงความเป็นเจ้าของผลงานวรรณกรรมที่ตนเองสร้างสรรค์ขึ้นมาอย่างเห็นได้ชัด หนังสือวรรณกรรมบางประเภทมีการสงวนลิขสิทธิ์ ผู้สร้างสรรค์งานวรรณกรรมเริ่มมีรายได้จากการสร้างผลงานของตน มีการเติบโตของการสร้างสรรค์งานวรรณกรรมเพื่อ “การขยาย” อย่างชัดเจนนับแต่ทศวรรษ 2470 เป็นต้นมา และเติบโตสูงสุดในช่วงทศวรรษ 2490 และทศวรรษ 2500 สร้างวรรณกรรมอาจแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มนักประพันธ์พื้นบ้านที่สร้างสรรค์ผลงานตามแนวของ “หนังสือวัดเกาะ” กลุ่มพระสงฆ์ ซึ่งจะมียศบาททั้งในฐานะที่เป็นผู้สร้างสรรค์งานวรรณกรรมและผู้สืบทอดงานวรรณกรรมเกาะ และกลุ่มนักประพันธ์ที่เป็นข้าราชการหรือปัญญาชนรุ่นใหม่ ซึ่งเริ่มมีการสร้างสรรค์งานร้อยกรองสมัยใหม่เพื่อนำเสนอความคิดทางสังคม ในขณะที่ผู้เสพวรรณกรรม ผู้เสพที่อาศัยการอ่านมีเพิ่มขึ้น ดังจะเห็นได้จาก

ปริมาณการจัดพิมพ์หนังสือวรรณกรรมบางประเภทมียอดการพิมพ์สูง และบางเล่มก็มีการพิมพ์ซ้ำหลายครั้ง จะอย่างไรก็ตาม การเสพโดยการฟังการสดหนังสือและการดูหนังตะลุง ก็ได้รับความนิยมอย่างสูง

1.2.3 ลักษณะรูปแบบของวรรณกรรม

ลักษณะรูปแบบของวรรณกรรมร้อยกรองในยุคนี้จะมีความหลากหลายมากขึ้น ลักษณะคำประพันธ์ที่ได้รับความนิยมอย่างสูงคือกลอน ในขณะที่ความนิยมแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์ซึ่งนิยมมากในอดีตนั้นลดลงอย่างเห็นได้ชัด ส่วนร้อยกรองประเภทอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็น โคลง ฉันท์ ร่าย และคำประพันธ์ที่ดัดแปลงมาจากเพลงพื้นบ้าน ส่วนใหญ่จะได้รับความนิยมในหมู่นักประพันธ์รุ่นใหม่ ในด้านของขนบนิยมทางวรรณกรรม ขนบนิยมบางด้านเริ่มเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะขนบนิยมที่เกี่ยวกับการไหว้ครู ที่มีเนื้อหาที่กล่าวถึงความเป็นชาติไทยและคนไทยมากขึ้น โดยการเพิ่มเนื้อหาที่เกี่ยวกับชาติและพระมหากษัตริย์เข้าไป การเปลี่ยนแปลงของรูปแบบวรรณกรรมที่เด่นชัดในยุคนี้มี 2 ประการที่สำคัญ คือ ประการแรก เริ่มปรากฏวรรณกรรมร้อยกรองสมัยใหม่ ซึ่งเชื่อได้ว่ารับอิทธิพลจากร้อยกรองสมัยใหม่ในเมืองหลวง ประการที่ 2 การเปลี่ยนแปลงของวรรณกรรมร้อยกรองประเภทนิทานประโลมโลกที่พัฒนาไปสู่วรรณกรรมเพื่อการแสดงหนังตะลุง ซึ่งถือได้ว่าเป็นวรรณกรรมที่มีรูปแบบเฉพาะตัว

1.2.4 เนื้อหาของวรรณกรรม

ในด้านของเนื้อหา พบว่า วรรณกรรมที่ได้รับความนิยมมากก็คือวรรณกรรมหนังตะลุง จะมีเนื้อหาเช่นเดียวกับ “หนังสือวัดเกาะ” คือเป็นเรื่องจักรๆ วงศ์ ในขณะที่ยุคก่อนหน้านั้นจะได้รับความนิยมไม่มากนัก ก็จะมียุคที่เด่นๆ 2 ลักษณะ คือ วรรณกรรมคำสอนที่แปลหรือแต่งขึ้นจากคัมภีร์ทางพุทธศาสนากับวรรณกรรมคำสอนที่เขียนขึ้นโดยอิงความจริงที่เกิดขึ้นในสังคม ส่วนวรรณกรรมประเภทตำนานและประวัติศาสตร์ ประวัติสถานที่และบุคคล ส่วนใหญ่แล้วจะแต่งตามขนบเก่า หรือนำเอาเนื้อหาเก่ามาแต่งใหม่

1.2.5 การพิมพ์และการเผยแพร่วรรณกรรม

ในด้านการพิมพ์และการเผยแพร่วรรณกรรม ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่า ชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาเริ่มพิมพ์หนังสือในปี พ.ศ.ใด แต่จากหลักฐานที่พบทั้งหมด ที่เก่าที่สุดจะพิมพ์ในปี พ.ศ.2472 โดยในระยะแรกๆ โรงพิมพ์จะตั้งอยู่ที่เมืองสงขลา ในทศวรรษ 2490 โรงพิมพ์ได้ขยายตัวไปสู่ชุมชนเมืองแหล่งอื่นๆ อย่างเห็นได้ชัด ทำให้การจัดพิมพ์หนังสือได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย ส่วนในการเผยแพร่หนังสือจะเผยแพร่โดยวิธีการจำหน่ายและการแจกเนื่องในโอกาสสำคัญๆ ต่างๆ ซึ่งมีข้อน่าสังเกตว่าหนังสือที่พิมพ์ขายนั้นจะมียอดการพิมพ์สูงกว่าหนังสือที่พิมพ์แจก ทั้งนี้เป็นเพราะหนังสือที่พิมพ์ขายส่วนใหญ่เป็นหนังสือที่ให้ความบันเทิงหรือใช้อ่านเพื่อความบันเทิงเป็นหลัก

1.2.6 วรรณกรรมกับการละเล่นและประเพณี

ในด้านของความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับการละเล่นและประเพณี หนังสือตะลุงและการสวดหนังสือจะเป็นการละเล่นที่นำเอาวรรณกรรมท้องถิ่นในยุคนี้ไปสู่สาธารณชนได้ดีที่สุด หนังสือหลายคณเณรนำเอาวรรณกรรมในยุคการพิมพ์(รวมทั้งหนังสือวัดเกาะ)ไปใช้ในการแสดง ในขณะที่การสวดหนังสือก็จะนิยมสวดหนังสือประเภทตัวพิมพ์ ส่วนการละเล่นประเภทอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นเพลงบอก การสวดมอลย์ หรือมโนห์รา ไม่ได้มีการนำเอาวรรณกรรมในยุคนี้ไปใช้เพื่อการแสดงโดยตรง

นอกจากนี้ยังพบว่า นักประพันธ์ในยุคนี้หลายคนจะเป็นคนแต่งเรื่องให้หนังสือตะลุงนำไปแสดงโดยตรง โดยไม่ได้จัดพิมพ์ก่อน

1.2.7 อิทธิพลของวรรณกรรมท้องถิ่นอื่น

ในด้านของอิทธิพลของวรรณกรรมท้องถิ่นอื่นๆ วรรณกรรมท้องถิ่นที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์งานวรรณกรรมของชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลามากที่สุด คือ “หนังสือวัดเกาะ” แต่ก็มีข้อน่าสนใจว่า อิทธิพลที่วรรณกรรมท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบสงขลาเข้ามาในยุคนี้ นั้นจะเป็นอิทธิพลในด้านของการเลือกสร้างสรรค์ประเภทของเนื้อหาวรรณกรรม การเลือกใช้รูปแบบคำประพันธ์ที่เน้นใช้กลอน รูปแบบการจัดพิมพ์หนังสือวรรณกรรม ในขณะที่ตัวเนื้อหาของวรรณกรรมนั้นน่าจะเป็นการสร้างสรรค์โดยตัวผู้ประพันธ์เองมากกว่า

2. วิเคราะห์ภาพสะท้อนทางด้านเศรษฐกิจสังคมที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่น อุ้มทะเลสาบสงขลาในยุคการพิมพ์

2.1 ภาพสะท้อนลักษณะการผลิตและผลผลิต

ภาพสะท้อนลักษณะการผลิตและผลผลิตที่ปรากฏในงานวรรณกรรมประเภทร้อยกรองส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการสะท้อนภาพลักษณะการผลิตและผลผลิตของชุมชนชาวนามากกว่าชุมชนเชิงเขา ในขณะที่ชุมชนที่ประกอบอาชีพประมงนั้นกล่าวถึงไว้น้อยมาก โดยในผลงานวรรณกรรมที่แต่งขึ้นในช่วงทศวรรษ 2470 ถึงทศวรรษ 2480 แสดงให้เห็นถึงลักษณะการผลิตแบบยังชีพ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของปัจจัยการผลิตที่ต้องอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก เป็นการเกษตรที่ยังต้องพึ่งพาธรรมชาติ โดยเฉพาะน้ำฝนซึ่งเป็นปัจจัยหลัก แรงงานที่ใช้ก็จะเป็นแรงงานคนและแรงงานสัตว์ เทคโนโลยีที่มีใช้ก็เป็นเทคโนโลยีพื้นบ้านที่มีประสิทธิภาพเหมาะแก่การผลิตเพื่อยังชีพ ในส่วนของที่ดินจะไม่มีปัญหาเรื่องที่ดิน ปัญหาการแย่งชิงที่ดินซึ่งเกิดขึ้นไม่ได้มาจากการขาดแคลนที่ดินทำกิน แต่มาจากเรื่องของ “ศักดิ์ศรี” มากกว่า ทั้งนี้เพราะชาวนาส่วนใหญ่ยังไม่ได้ใช้ที่ดินในครอบครองทั้งหมดเพื่อการทำนาหรือประกอบอาชีพการเกษตรอื่นๆ ปัญหาในการผลิตที่สำคัญที่พบมากในงานวรรณกรรมก็คือ ปัญหาเรื่องโจรผู้ร้ายและผู้มีอิทธิพลในสังคม

จะอย่างไรก็ตาม การผลิตเพื่อยังชีพในยุคนี้ก็เริ่มมีการนำเอาผลผลิตที่เหลือจากการใช้บริโภคขายให้กับพ่อค้าชาวจีน และการผลิตเพื่อจะเหลือไว้ขายก็จะเพิ่มปริมาณมากขึ้นเรื่อยๆ ในทศวรรษ 2490 เป็นต้นมา

2.2 ภาพสะท้อนระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิต การค้าและการบริโภค

ในด้านระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิต การค้าและการบริโภค ในวรรณกรรมท้องถิ่นยุคนี้ได้สะท้อนให้เห็นใน 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรกเป็นระบบการแลกเปลี่ยนและการค้าภายในชุมชนและระหว่างชุมชน ซึ่งจะมีทั้งเป็นการแลกเปลี่ยนผลผลิตโดยตรงและการซื้อขายโดยมี “ตลาดนัด” เป็นในชุมชนเป็นแหล่งรวมผลผลิต ลักษณะที่ 2 เป็นการขายสู่ชุมชนเมือง โดยมีพ่อค้าคนกลางในชุมชนเมือง หรือพ่อค้าเร่ในท้องถิ่นเป็นคนกลาง รายได้จากการขายในส่วนนี้จะนำไปซื้อสินค้าที่ชุมชนผลิตไม่ได้มาบริโภค

2.3 ภาพสะท้อนลักษณะความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างชุมชน

ในด้านของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างชุมชนหรือภายในชุมชน ลักษณะรูปแบบความสัมพันธ์ที่พบในยุคนี้นี้ที่เด่นชัดที่สุดคือ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตอันได้แก่ ชาวนาหรือชาวสวนชาวไร่ กับผู้นำท้องถิ่น โดยผู้นำท้องถิ่นเหล่านี้จะมีบทบาทสำคัญในการให้ความคุ้มครองและดูแลชาวนาหรือชาวสวนชาวไร่ที่อยู่ในชุมชนของตน ขณะเดียวกัน ก็จะเป็นตัวแทนของรัฐด้วย

2.4 ภาพสะท้อนลักษณะความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างชุมชนกับรัฐ และ สถาบันทางสังคม

ระหว่างชุมชนกับรัฐ วรรณกรรมได้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับรัฐในแง่ที่รัฐจะต้องให้ความสะดวกในการผลิตในขณะที่ชาวนาหรือชาวสวนชาวไร่จะต้องเสียภาษีให้กับรัฐ กลไกรัฐพยายามที่จะให้ประชาชนยอมรับความสัมพันธ์นี้ด้วยวิธีการต่างๆ วรรณกรรมก็เป็นวิธีหนึ่งที่รัฐใช้ รายได้ของประชาชนจึงต้องนำไปใช้เพื่อการบริโภคและเสียภาษี นอกจากนี้แล้ว วัดยังเป็นสถาบันสำคัญของชุมชน รายได้ส่วนหนึ่งจึงใช้เพื่อการ “ทำบุญ” ให้กับวัด เพื่อผลทางใจของประชาชน

2.5 ทศนะและค่านิยมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับระบบเศรษฐกิจสังคม

ทศนะและค่านิยมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับระบบเศรษฐกิจสังคมที่ปรากฏในวรรณกรรม ได้แก่ ทศนะที่เกี่ยวกับการมีทรัพย์สินเงินทอง การให้ความสำคัญกับฐานะที่เกิดจากการมีทรัพย์สินเงินทองจะมีมากขึ้น ทศนะที่เกี่ยวกับการศึกษา โดยให้ความสำคัญกับการศึกษาเพิ่มมากขึ้น เพราะการศึกษาจะนำมาซึ่งความก้าวหน้าในชีวิตทั้งในด้านของยศถาบรรดาศักดิ์ ตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ และการมีฐานะทางการเงินที่ดีขึ้นกว่าเดิม นอกจากนี้ยังพบว่า มีวรรณกรรมบางเรื่องที่ทำหน้าที่ในการปลูกฝังทัศนคติ ค่านิยม และจิตสำนึกที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจสังคมและรัฐ

อภิปรายผล

1. ในด้านกระบวนการสร้างและเสถียรภาพวรรณกรรมในบริบทของเศรษฐกิจและสังคม พบว่า วรรณกรรมท้องถิ่นประเภทร้อยกรองกลุ่มทะเลสาบสงขลา เกิดขึ้นท่ามกลาง

บริบททางเศรษฐกิจสังคม ที่กำลังปรับเปลี่ยนจากระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงชีพไปสู่ระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า ในขณะเดียวกัน รัฐบาลกลางก็ดำเนินนโยบายที่จะดึงอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางและสร้างรัฐชาติโดยการพัฒนาระบบการสื่อสารคมนาคมและการจัดการศึกษาแบบใหม่ที่มุ่งเน้นให้เรียนหนังสือไทยเพื่อให้สามารถอ่านออกเขียนได้ เป็นผลให้บรรยากาศและประเพณีทางวรรณกรรมในช่วงพ.ศ.2472-2503 ในส่วนของชนบทจะรับเอาอิทธิพลของ “หนังสือวัดเกาะ” นิยมอ่านหรือฟังการสวดหนังสือวัดเกาะกันอย่างแพร่หลาย ในขณะที่ในหมู่ของปัญญาชนก็นิยมอ่านผลงานวรรณกรรมสมัยใหม่ ผลงานวรรณกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นในยุคนี้จึงมีลักษณะที่แตกต่างไปจากวรรณกรรมเก่าค่อนข้างชัดเจน กวีผู้สร้างสรรค์งานวรรณกรรมจะแสดงตัวตนเป็นเจ้าของผลงาน โดยการระบุชื่อผู้แต่งและมีการแสดงความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในผลงานประพันธ์ของตนเอง โดยการระบุข้อความว่า “สงวนลิขสิทธิ์” หรือ “ลิขสิทธิ์สงวนไว้ตามพระราชบัญญัติ” นอกจากนั้นแล้ว พบว่านักประพันธ์ส่วนหนึ่งมีรายได้จากผลงานประพันธ์ของตนด้วย

ในการจัดพิมพ์หนังสือวรรณกรรม แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การจัดพิมพ์เพื่อจำหน่าย และการจัดพิมพ์เพื่อแจกเป็นที่ระลึกในโอกาสต่างๆ โดยในการจัดพิมพ์เพื่อจำหน่ายนั้น จะมีทั้งในแบบที่ผู้เขียนลงทุนจัดพิมพ์และจำหน่ายเอง และโดยการขายลิขสิทธิ์ให้กับโรงพิมพ์ให้โรงพิมพ์ไปดำเนินการจัดพิมพ์และจัดจำหน่าย เนื้อหาของเรื่องที่จะจัดพิมพ์จำหน่ายส่วนใหญ่จะเป็นวรรณกรรมประเภทนิทานประโลมโลกและวรรณกรรมคำสอนซึ่งแต่งเป็นกลอน หนังสือประเภทนี้จะเป็นที่นิยมมาก บางเรื่องพิมพ์หลายครั้ง ครั้งละ 1000 เล่มขึ้นไป

2. วรรณกรรมประเภทนิทานประโลมโลกและวรรณกรรมคำสอนที่แต่งโดยนักประพันธ์กลุ่มที่เป็นนักประพันธ์พื้นบ้าน จะได้รับความนิยมสูงกว่าผลงานของนักประพันธ์ที่เป็นพระสงฆ์และ ปัญญาชนในเมือง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะวรรณกรรมเหล่านี้จะให้ความบันเทิงมากกว่า และที่เด่นที่สุดก็คือ สามารถนำไปใช้เป็นหนังสือสวดและใช้เพื่อการแสดงหนังตะลุงอันเป็นสื่อบันเทิงพื้นบ้านได้เป็นอย่างดี และเป็นวรรณกรรมที่สืบทอดจากวรรณกรรมแบบเก่าได้อย่างต่อเนื่อง สามารถทำให้เห็นถึงพัฒนาการของความสืบเนื่องจากประเพณีมุขปาฐะสู่ประเพณีลายลักษณ์ และจากประเพณีลายลักษณ์ที่เป็นตัวเขียนสู่ตัวพิมพ์ได้อย่างชัดเจน

3. วัฒนธรรมทางการเสพวรรณกรรม ได้เปลี่ยนแปลงจากการเสพด้วยการฟัง

ไปสู่การอ่านอย่างชัดเจนมากขึ้นตามลำดับ คนอ่านหนังสือมักจะเป็นคนในวัยหนุ่มมากกว่าผู้สูงอายุ แต่จะอย่างไรก็ตาม การเสพวรรณกรรมตามแบบเก่าก็ยังคงมีอยู่ โดยเฉพาะการฟัง “สวดหนังสือ” ที่ยังคงมีอยู่อย่างแพร่หลายควบคู่ไปกับการเสพผ่านการดูหนังตะลุง ซึ่งเริ่มมีการนำเอานิทานประโลมโลกจากหนังสือวัดเกาะและผลงานประพันธ์ของนักประพันธ์ในท้องถิ่นมาแสดง

ในด้านภาพสะท้อนทางเศรษฐกิจสังคม พบว่า

1. วรรณกรรมท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบสงขลาในยุคการพิมพ์สะท้อนภาพให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมในเขตชุมชนชาวนาไว้อย่างชัดเจนที่สุด โดยสามารถแบ่งช่วงเวลาของความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมได้เป็น 2 ช่วง คือ

1.1 ช่วงปี พ.ศ.2472 – 2490 จะมีภาพสะท้อนเศรษฐกิจสังคมใน 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก เป็นการสะท้อนภาพสังคมชุมชนชาวนาที่บ่งบอกให้เห็นถึงร่องรอยของความเปลี่ยนแปลงที่เริ่มเกิดขึ้นในชุมชนหมู่บ้าน และสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของรัฐที่จะเข้าไปควบคุมปัจจัยการผลิตและผลผลิตโดยผ่านการปลูกฝังความคิดทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ปรากฏอยู่ในงานวรรณกรรมของปัญญาชนรุ่นใหม่และพระสงฆ์ที่ผ่านการศึกษาจากเมืองหลวง ดังนั้น แม้ภาพรวมที่ปรากฏจะมีลักษณะเศรษฐกิจสังคมแบบยังชีพอย่างชัดเจน แต่ก็มีแนวโน้มให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่กำลังจะเกิดขึ้นได้ไม่ยากนัก

1.2 ช่วงปี พ.ศ.2491-2503 ได้สะท้อนให้เห็นถึงการเข้าไปมีบทบาทของรัฐในอันที่จะควบคุมปัจจัยการผลิตและผลผลิตที่ชัดเจนเพิ่มขึ้น นักประพันธ์เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในอันที่จะเผยแพร่หรือปลูกฝังความคิดและค่านิยมที่สอดคล้องกับระบบทุนนิยมมากขึ้น เช่น ค่านิยมของการแสวงหาทรัพย์สินเพื่อสร้างฐานะตนเองให้ร่ำรวย ให้เป็นที่นับหน้าถือตาของคนทั่วไป เป็นต้น จะอย่างไรก็ตาม โดยที่พื้นฐานของกวีชาวบ้านส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาจากวัด ค่านิยมที่เกี่ยวกับคุณธรรมความดีงามตามหลักของศาสนาจึงยังคงเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งให้สังคมยังคงมีความสงบสุขได้ คำสอนเกี่ยวกับการแสวงหาทรัพย์สินเพื่อความร่ำรวยจึงมีคุณธรรมตามหลักศาสนากำกับอยู่

2. ลักษณะการสะท้อนภาพในวรรณกรรม พบว่า การสะท้อนภาพโดยทั่วไปจะมีลักษณะที่ตรงไปตรงมา โดยวรรณกรรมเฉพาะวรรณกรรมคำสอน จะมีส่วนหนึ่งที่ให้กลวิธีการสอนโดยการยกเอาสภาพจริงของสังคมมาเป็นอุทาหรณ์ ในขณะที่วรรณกรรมประเภทนิทานประโลมโลกที่ใช้ในการแสดงหนังตะลุง จะมีขนบบางอย่างของวรรณกรรมจะช่วยให้การศึกษาตีความภาพสะท้อนที่ปรากฏได้ง่ายขึ้น อีกทั้งกลวิธีการประพันธ์ที่มีลักษณะเป็น

แบบพื้นบ้าน ทำให้ปัญหาการเข้าถึงลดน้อยลง เมื่อประสานเข้ากับบริบททางเศรษฐกิจ สังคมที่กล่าวถึงข้างต้น ภาพสะท้อนเศรษฐกิจสังคมที่ปรากฏในงานวรรณกรรมจึงน่าจะมีประโยชน์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในฐานะที่เป็นสื่อความคิดของคนในท้องถิ่น ในยุคสมัยที่ศึกษาได้อย่างดีในระดับหนึ่ง

นอกจากนั้นแล้ว วรรณกรรมจำนวนหนึ่งมีบทบาทในทางสังคมสูงในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการสื่อสารและสร้างจิตสำนึกทางสังคมของชุมชนให้ยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการเข้ามาของเศรษฐกิจในระบบทุนนิยม

จึงเป็นที่น่าสนใจว่า ภาพสะท้อนที่ปรากฏในงานวรรณกรรมเหล่านี้ขัดแย้งกับข้อสรุปบางประการของการศึกษาเศรษฐกิจหมู่บ้านที่ผ่านมา ที่พบว่า เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ฝั่งตะวันออกในอดีตมี 3 ลักษณะสำคัญ คือ ลักษณะแรก สภาพเศรษฐกิจหมู่บ้านมีความสามารถเลี้ยงตัวเองได้โดยมีพื้นฐานจากทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งการปลูกข้าว ทอผ้า และหาอาหารจากธรรมชาติ มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการแลกเปลี่ยนกัน ระหว่างชุมชนเป็นเครือข่าย ทำให้แต่ละชุมชนมีความเพียงพอยิ่งขึ้น ซึ่งภาพสะท้อนในวรรณกรรมได้ชี้ให้เห็นว่า แท้ที่จริงแล้วปัญหาในด้านต่างๆ ของชุมชนนั้นมียุ่มาหลาย และเป็นที่น่าสนใจในประเด็นของอำนาจรัฐ ที่มีข้อเสนอว่าชุมชนหมู่บ้านค่อนข้างจะเป็นอิสระจากอำนาจรัฐ แต่ภาพสะท้อนในวรรณกรรมกลับมีข้อขัดแย้งกัน ข้อมูลจากวรรณกรรมเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า รัฐพยายามเข้าไปมีอำนาจและปลูกฝังจิตสำนึกบางประการเพื่อให้ชุมชนยอมรับในอำนาจของรัฐ หรือปฏิบัติตามนโยบายของรัฐ โดยผ่านกลวิธีต่างๆ กัน โดยเฉพาะที่พบในการวิจัยครั้งนี้ก็คือ ผ่านงานวรรณกรรม ซึ่งเมื่อวิเคราะห์ถึงกระบวนการสร้างและเผยแพร่วรรณกรรมของชุมชนกลุ่มทะเลสาบสงขลาในดังดังกล่าว ก็เป็นที่น่าเชื่อว่า การปลูกฝังจิตสำนึกให้ยอมรับอำนาจรัฐ ยอมรับความเปลี่ยนแปลง น่าจะมีผลที่สูงพอสมควร

ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ยังคงมีอุปสรรคและปัญหาบางประการที่อาจทำให้ข้อสรุปของการวิจัยมีโอกาสมิติดพลาดได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือปัญหาที่เกี่ยวกับข้อมูลงานวรรณกรรมในยุคการพิมพ์ ทั้งนี้เพราะวรรณกรรมในยุคนี้ยังไม่มีบุคคลหรือสถาบันใดดำเนินการเก็บรวบรวมอย่างเป็นระบบ ซึ่งเมื่อพิจารณาจากข้อมูลเกี่ยวกับการจัดพิมพ์หนังสือในท้องถิ่น ร่องรอยการพิมพ์งานวรรณกรรมที่ปรากฏอยู่ในหนังสือบางเรื่องบางเล่ม ผู้วิจัยพบว่า หนังสือที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ในช่วงเวลาที่ศึกษาน่าจะมีปริมาณมากกว่าที่ผู้

วิจัยรวบรวมได้หลายเท่า แต่ด้วยข้อจำกัดของพื้นที่ในการศึกษาวิจัยที่กว้างเกินกำลังของผู้วิจัยในอันที่จะเก็บ รวบรวมข้อมูลได้ภายในเวลาอันจำกัด และจากคำบอกเล่าของผู้ที่เคยเก็บสะสมหนังสือเหล่านี้ว่า หนังสือจำนวนมากได้ถูกเผาทำลายโดยผู้ที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่ แต่ไม่รู้คุณค่าของหนังสือ เป็นจำนวนมาก และยังมีหนังสืออีกจำนวนมากที่ถูกเก็บสะสมรวมไว้ตามห้องสมุดหรือห้องเก็บหนังสือเก่าตามวัดต่างๆ โดยไม่ได้มีผู้ใดให้ความสำคัญในการที่จะจัดเก็บให้เห็นระบบและมีความปลอดภัยมากขึ้น เพื่อความสะดวกในการศึกษาต่อไป

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็น การวิจัยเกี่ยวกับวรรณกรรมท้องถิ่นในยุคการพิมพ์ควรจะได้รับ ความสนใจจากผู้สนใจทางด้านวรรณกรรมมากขึ้น โดยอาจทำการศึกษาวิจัยในประเด็นต่างๆ ดังนี้

1. วิจัยในเชิงของการเก็บรวบรวมและจัดระบบวรรณกรรมที่จัดพิมพ์ขึ้นในชุมชนกลุ่มทะเลสาบสงขลาตั้งแต่ปี พ.ศ.2472 เป็นต้นมา

2. วิจัยเฉพาะวรรณกรรมเฉพาะประเภทหรือวรรณกรรมเฉพาะเรื่องในลักษณะเจาะลึกทั้งในเชิงของการวิเคราะห์และวิจารณ์วรรณกรรมแต่ละประเภทหรือแต่ละเรื่อง เช่น วรรณกรรมเพื่อการแสดงหนังตะลุงในทศวรรษ 2490 วรรณกรรมหนังตะลุงเรื่องกลั่นกรอบแก้ว เป็นต้น

3. วิจัยซ้ำโดยเจาะลึกเฉพาะวรรณกรรมบางประเภท หรือเฉพาะบางพื้นที่ เช่น วรรณกรรมที่สะท้อนภาพเศรษฐกิจสังคมชุมชนชาวนา วรรณกรรมที่สะท้อนภาพเศรษฐกิจสังคมชุมชนเชิงเขา หรือภาพสะท้อนเศรษฐกิจสังคมที่ปรากฏในวรรณกรรมที่ใช้ในการแสดงหนังตะลุง เป็นต้น

4. ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมท้องถิ่นในยุคการพิมพ์กับวรรณกรรม “วัดเกาะ”

5. ศึกษาบทบาทของวรรณกรรม “วัดเกาะ” ที่มีต่อชุมชนกลุ่มทะเลสาบสงขลา

6. รวบรวมและศึกษาบทบาทของหนังสือที่พิมพ์แจกในโอกาสต่างๆ ที่ปรากฏในชุมชนกลุ่มทะเลสาบสงขลา

7. รวบรวมและศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นยุคการพิมพ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนอื่นๆ และนำมาเปรียบเทียบกับที่ปรากฏอยู่ในชุมชนกลุ่มทะเลสาบสงขลาเพื่อให้เห็นถึงบรรยากาศของการสร้างและเสพวรรณกรรมที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นต่างๆ ได้ชัดเจนขึ้น

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ. จิตสำนึกของชาวนา : ทฤษฎีและแนวการวิเคราะห์แบบเศรษฐศาสตร์การเมือง. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2527.
- การเรียนหนังสือไทยสมัยก่อน. สืบค้นเมื่อ 20 ธันวาคม 2545 จาก <http://203.154.104.10/service/mod/heritage/nation/misc/learning.html>
- การสื่อสารแห่งประเทศไทย. 100 ปีการไปรษณีย์ไทย. กรุงเทพฯ : บริษัทประยูรวงศ์ จำกัด, 2526.
- กง กงช่วย. ประวัติวัดควนแพรกหา. พิมพ์ครั้งที่ 2 ม.ป.ท., 2504.
- คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี. ประชุมพระตำราบรมราชทิศเพื่อกลปนาสมัยอยุธยา ภาค 1. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2510.
- คติธรรมคำกลอน และ ใ่วล่ายลักษณะพระพุทธรูป 5 แห่ง. ม.ป.ท., ม.ป.ป.
- คลี ทิฏฐุบุญโญ.พระ. กตัญญูคำกลอน. สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์โอสถ, 2503.
- คำชักชวนของรัฐบาล เรื่องฟื้นฟูวัฒนธรรมของชาติไทย และรัฐนิยมฉบับที่ 1 ถึงฉบับที่ 10.
สงขลา : โรงพิมพ์พานิช, 2484.
- จบเจริญการ.หมื่น. ประวัตินางเลือดขาวและตำนานเมืองพัทลุง. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉน
ปณกิจศพ พระอธิการเนื่อง สุภชาโต วัดโพธิยาราม 3 มิถุนายน พ.ศ.2516.
- จาร์ กาลดิษฐ์ ทิพยรัตน์. การศึกษาปัญหาสังคมชนบทภาคใต้ที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทย ซึ่งตี
พิมพ์ในช่วงปี พ.ศ.2516-2519. ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยศรี
นครินทรวิโรฒ ภาคใต้, 2532. อัดสำเนา.
- จิตต์ รตนโชด,พระอนุศาสนาจารย์. เข้าใจว่าทำไมกันหนอ?. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์,
2476.
- จิตต์ภิรมย์. นิราสเร่ขายหรือเที่ยวชมงานรัฐธรรมนูญ. สงขลา : โรงพิมพ์หาดใหญ่, 2492.
- จิตร ภูมิศักดิ์. ศิลปเพื่อชีวิต ศิลปเพื่อประชาชน. โดยทีปกร (นามแฝง) กรุงเทพฯ : นกฮูก,
2540.
- เจตนา นาควัชระ และนิตยา มาศวิสุทธิ์. “การวิจัยทางวรรณคดี,” ใน การวิจัยด้าน
มนุษยศาสตร์และศิลปะ : ทศนะของนักวิชาการไทย. หน้า 259-283 กรุงเทพฯ :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

- เจตนา นาควัชร. “วรรณคดีวิจารณ์และวรรณคดีศึกษา,” ใน วรรณไวทยากร : วรรณคดี.
หน้า 1-53. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สหประชาคม
ศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2520.
- _____. “สภาพปัจจุบัน ปัญหา และแนวทางการพัฒนาการวิจัยด้านภาษาและวรรณคดี,”
ใน ทางไปสู่วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์. หน้า 163-175. กรุงเทพฯ : ดวงกมล, 2524.
- _____. แนวทางการประเมินคุณค่าวรรณคดีในวรรณคดีวิจารณ์เยอรมัน ฝรั่งเศส และ
อังกฤษ - อเมริกัน ในศตวรรษที่ 20. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์,
2539.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคนอื่นๆ. ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชนชาวนา. กรุงเทพฯ :
วิจิตรธรรม, 2541.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพูนศักดิ์ ธานีกรประดิษฐ์. เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ฝั่งตะวันออกใน
อดีต. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2540.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2543.
- _____. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2540.
- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. “หนังสือประโลมโลกที่ขึ้นชื่อในสมัยรัชกาลที่ 5,” วารสารอักษร
ศาสตร์, 13 (2) : 88-109 ; กรกฎาคม 2524.
- ชลธิรา กลัดอยู่. “บทนำเสนอ,” ใน สองไทย. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2518.
- ชวน เพชรแก้ว. เพลงบอกและนักเพลงบอกรุ่นเก่าของเมืองนครศรีธรรมราช. พิมพ์ครั้งที่ 2.
นครศรีธรรมราช : ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช, 2523.
- _____. “วรรณกรรมท้องถิ่นที่ปรับเปลี่ยนมาจากท้องถิ่นอื่น,” ใน วรรณคดีท้องถิ่นพินิจ.
หน้า 96-108. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- _____. “วรรณกรรมแบบเก่าบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา กับสังคม,” ใน เอกสารสัมมนา
ทางวิชาการ เรื่อง พัทลุงศึกษา : พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมลุ่มทะเลสาบ
สงขลา. 2536. หน้า 1-10. พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรี
พัทลุง, 2536. อัดสำเนา
- ชอบ หัทยานนท์. หนังสือเรื่องบทกลอนเพลงบอกและกลอนเวียน. นครศรีธรรมราช : โรง
พิมพ์พัฒนาการ โอสด, ม.ป.ป.

ชอบ หัทยานนท์. หนังสือเรื่องเสือเอื่อน เล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ 2. นครศรีธรรมราช : โรงพิมพ์พัฒนาสัมพันธ์, 2503.

_____. หนังสือเรื่องเสือเอื่อนเล่ม 3. นครศรีธรรมราช : โรงพิมพ์พัฒนาสัมพันธ์, 2503.

ชัย จันรอดภัย. ชัยภานิต. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

_____. พระพุทธรูปของ พระยาปิณธุร : 6 ชื่อ. พัทลุง : โรงพิมพ์ปากคลองการพิมพ์, ม.ป.ป.

_____. หนังสือเรื่อง นิราศพ่อหม้าย และ คำกลอนสอนประชาชน. สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์โอสถ, 2494.

ชัยวุฒิ พิบะกุล. "พัทลุง, จังหวัด," ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 6. หน้า 2457-2458. สงขลา:สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทร วิโรฒ, 2529.

_____. วรรณกรรมท้องถิ่นเมืองพัทลุง. พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง, 2525. อัดสำเนา.

ชาญ ไชยจันทร์ และพาสน์ พลชัย. ประวัติศาสตร์พัทลุง – ครึ่ง : คำกลอน เล่ม 2. ครึ่ง : ห้างหุ้นส่วนจำกัดครึ่งวัฒนาพานิช, 2496.

_____. ประวัติศาสตร์พัทลุง – ครึ่ง : คำกลอน เล่ม 3. ครึ่ง : ห้างหุ้นส่วนจำกัดครึ่งวัฒนาพานิช, 2496.

_____. ประวัติศาสตร์พัทลุง – ครึ่ง : คำกลอน เล่ม 5. ครึ่ง : ห้างหุ้นส่วนจำกัดครึ่งวัฒนาพานิช, 2496.

ชาญณรงค์ เทียงธรรม "แลเมืองโบราณที่บ้านพรุ" สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2546 จาก

<http://www.paktai.org/case/case>

ชาติ ศิลปปริศมี. การปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชภายใต้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมขุนลพบุรีราเมศวร์ (พ.ศ. 2453-2468). ปรินิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2529. อัดสำเนา.

ไชยมนีพงศ์, ขุน"คำแนะนำชาวนากิ่งอำเภอจะทิ้งพระ จังหวัดสงขลา" ศรีธรรมราชศึกษา. 5(6) : 507-515; เมษายน 2475

ดร.ณิ คำเจริญ. การศึกษาเรื่องพระมาลัยในอำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา. ปรินิพนธ์ กศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้, 2537. ถ่ายเอกสาร.

ดวงมน จิตรจันทน์. คุณค่าและลักษณะเด่นของวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2540.

แดง นักประพันธ์. มงคลราษฎร์คำกลอน. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

แดง นักปราชญ์. แก้วผรود เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 4. สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์ไอสถ, 2500.

_____ . แก้วผรود เล่ม 5. พิมพ์ครั้งที่ 4. สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์ไอสถ, 2500.

_____ . แก้วผรود เล่ม 6. พิมพ์ครั้งที่ 4. สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์ไอสถ, 2500.

_____ . พลเรือนสอนบุตร. (คัดลอกจากฉบับพิมพ์โดยนายอำนาจ ประพันธ์บัณฑิต)

_____ . อิสติสอนศิษย์. (คัดลอกจากฉบับพิมพ์โดยนายอำนาจ ประพันธ์บัณฑิต)

ศรีศิลป์ บุญจรร. นวนิยายกับสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

เดือนใจ สินทะเกิด. วรรณคดีชาวบ้านจาก "วัดเกาะ". กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2527.

ถวิล จิตมานะ. การศึกษาเรื่องหอยสังข์ฉบับวัดเลียบ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา.
ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2540. ถ่ายเอกสาร.

ถัด พรหมมาณพ. "ภูมิศาสตร์พัทลุง," ใน พัทลุงรำลึก หนังสือที่ระลึกงานปีใหม่จังหวัดพัทลุง 2479. หน้า 193-203. พระนคร : ธรรมพิทยาคาร, 2478.

ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม. "ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองสงขลากับต่างเมือง," ใน การสัมมนาทางวิชาการ สงขลาศึกษา ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลา. หน้า 110 - 111.
กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2535.

ทอง นวลศรี. คำกลอนสอนใจ. พิมพ์ครั้งที่ 13 ; สงขลา : โรงพิมพ์เมืองสงขลา, 2511.

ทัศนีย์ สุธาประดิษฐ์. การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่อง พระเนมิราช ฉบับวัดมัทธมนาวาส จังหวัดสงขลา. ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2540. ถ่ายเอกสาร.

ทิวา สุขจรรยา. "สภาพภูมิศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานชุมชนโบราณบริเวณกลุ่มทะเลสาบสงขลา," เอกสารสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง พัทลุงศึกษา : พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมบริเวณกลุ่มทะเลสาบสงขลา. พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง, 2536. อัดสำเนา

ไทย อัมรินทร์. "ภูมิศาสตร์อำเภอควนขนุน," ใน พัทลุงรำลึก หนังสือที่ระลึกงานปีใหม่จังหวัดพัทลุง 2479. หน้า 172-182. พระนคร : ธรรมพิทยาคาร, 2478.

ธราพงศ์ ศรีสุชาติ และอมรา ชันติสิทธิ ศรีสุชาติ. “ชุมชนแรกเริ่มประวัติศาสตร์ในภาคใต้”

ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 3. หน้า 1004-1031. สงขลา :

สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2529.

ธราพงศ์ ศรีสุชาติ. “สทิงพระ : ชุมชนโบราณ,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529

เล่ม 9. หน้า 3650 - 3653. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนคริน

ทรวิโรฒ, 2529.

ธวัช ปุณโณทก. วรรณกรรมท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2525.

ธิดา โมสิกรัตน์. “วรรณคดีวิวิธ (1)”, ใน เอกสารการสอนชุด ภาษาไทย 4 : วรรณคดีไทย

หน่วยที่ 1-7. หน้า 409-493 . นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2525.

นพพร สุวรรณพานิช. “มิติที่สามของวรรณคดี,” สังคมศาสตร์ปริทัศน์. 7 (11) : 41-47;

กรกฎาคม 2516.

“นานาสถาปัตยกรรม” ใน ที่ระลึกในงานปลงศพ ขุนกลับเพ็ชรศึกษากร(แหวน กลับเพ็ชร). หน้า

3-19. สงขลา: โรงพิมพ์วินิจการพิมพ์, 2499.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. “วัฒนธรรมกระฎุมพีกับวรรณกรรมรัตนโกสินทร์ตอนต้น,” ใน ปากไก่

และใบเรือ ความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์. หน้า

1-233. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2527.

_____. “สุนทรภู่ : มหากวีกระฎุมพี,” ใน ปากไก่และใบเรือ ความเรียงว่าด้วยวรรณกรรม

และประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์. หน้า 235-297. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การ

พิมพ์, 2527.

นิยพรรณ วรรณศิริ. มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย

เกษตรศาสตร์, 2540.

นิรนาม (นามแฝง). “แบบวิถีการผลิตในสังคมศักดินาไทย จนถึงปี 2398” ใน จาก เศรษฐ

ศาสตร์การเมืองถึงสังคมไทย. กรุงเทพฯ : กลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง, 2524.

นิราศลาบวช. พระนคร : โรงพิมพ์ห้างสมุด, 2467.

เนื่อง แก้วทอนงค์. กายนคร. พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2501.

บทกวีคำกลอน. พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2501.

บรรจง บรรเจอดศิลป์. ชีวิตกับความใฝ่ฝัน. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, 2524.

บุญชู ปุรินทรภิบาล. “นำเที่ยวพัทลุง,” ใน พัทลุงรำลึก หนังสือที่ระลึกงานปีใหม่อำเภอ

พัทลุง 2479. หน้า 203-213. พระนคร : โรงพิมพ์ธรรมพิทยาคาร, 2478.

- บุญเหลือ เทพยสุวรรณ.ม.ล. "หัวข้อของวรรณคดีไทย" ใน วรรณไวทยากร : วรรณคดี.
หน้า 55-156. พิมพ์ครั้งที่ 2 : กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2520
- ปก แก้วกาญจน์. การค้าทางเรือบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา. สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ,
2540.
- ปก แก้วกาญจน์. การศึกษาและปริวรรตวรรณกรรมท้องถิ่น เรื่อง พระมาลัยฉบับวัดจินดา
วาส จังหวัดพัทลุง. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2541.
- ประจักษ์ สายแสง. "การศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่น," ใน สัมมนาประวัติศาสตร์ สุราษฎร์ธานี.
หน้า 187-188. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2527.
- ประทีป ชุมพล (บรรณาธิการ). วรรณกรรมภาคใต้. กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2519.
- ประพนธ์ เรืองณรงค์. "หนังสือบุด" ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 17. หน้า
8328-8337. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์,
2542.
- ปราณี ขวัญแก้ว. วรรณคดีชาวบ้านจาก "บุดคำ" ตำบลร่อนพิบูลย์. ปริญญานิพนธ์ กศ.ม.
กรุงเทพฯ : วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร, 2517. อัดสำเนา.
- ปรีชา กาญจนาคคมและมณูญ ทองกลยาณวัตร. "พัทลุงในอดีต" ใน รายงานการสัมมนา
ประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง. หน้า 56-65. พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด
พัทลุง, 2531.
- ปรีชา หิรัญประดิษฐ์. "วรรณคดีท้องถิ่นไทย," ใน เอกสารการสอนชุดวิชาพัฒนาการ วรรณคดีไทย หน่วยที่ 8-15. หน้า 749-810. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิ
ราช, 2533.
- ปอ คนวัด. สมบัติพระสุลี เล่ม 2. พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2503.
- ปาน วิสาโร. หนังสือเกียรติคุณ. พัทลุง : โรงพิมพ์ครุฑาญ, 2503.
- เปรมจิตต์ ชนะวงศ์. "สวดด้าน" สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 16 หน้า 1820.
กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.
- ผอม ชิตพูล. เรื่องมารดรสอนบุตร เล่ม 2. พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2499.
- พรภิรมณ์ เชียงดูล. ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ เล่ม 1. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2535.
- พรหม และ ระบาช. นิราศพรหมภานีระบาช. สงขลา : โรงพิมพ์สงขลาพานิช, 2496.

พร้อม วรรณบวร. สายเลือดทรยศ เล่ม 3. พิมพ์ครั้งที่ 2 : พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2504.

_____ . สายเลือดทรยศ เล่ม 5. พิมพ์ครั้งที่ 2 : พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2504.

พระครูอริยสังวรณ. "ทำเนียบวัดในจังหวัดพัทลุง," ใน เนกขัมมานุสรณ์. หน้า 1-27. พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2521.

พ่วง บุษรารัตน์. "กล่อมขวัญรัฐธรรมนุญ," ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 1. หน้า 198. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.

_____ . "กลืนกรอบแก้ว : วรรณกรรม," ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 1. หน้า 200-203. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.

_____ . "กายนกร : ฉบับเขษขบุรี," ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 1. หน้า 313-315. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.

_____ . "กำเนิดมนุษย์ ของ ส. ชำนาญภักดี," ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 1. หน้า 396-400. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.

_____ . "แก้วสองภาค," ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 1. หน้า 570-577. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.

_____ . "ขวัญใจ," ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 2. หน้า 637-643. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.

_____ . "คำกลอนสอนใจ," ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 3. 2542. หน้า 1037-1040. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.

_____ . "ตำนานสร้างโลกคำกลอน : ฉบับนายชัย จันรอดภัย," ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 6. หน้า 2677-2682. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.

_____ . "คำบลชนเจริญ : คำกลอน" ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 6. หน้า 2684-2690. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.

- พ่วง บุษรารัตน์. "ประวัติศาสตร์พัทลุง - ครึ่ง : คำกลอน." ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 9. หน้า 4316-4321. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.
- _____ . "ขุวพุทธรูปเหมือนน้ำท่าเขียด : วรรณกรรม," ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 13. หน้า 6399-6402. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.
- พ่วง อ่อนเรือง. "กล่อมขวัญรัฐธรรมนุญ," ใน พัทลุงรำลึก หนังสือที่ระลึกงานปีใหม่มังหวัดพัทลุง 2479. หน้า 70-71. พระนคร : ธรรมพิทยาคาร., 2478.
- พิทยา บุษรารัตน์. "วรรณกรรมท้องถิ่นเมืองพัทลุง : การสำรวจและศึกษาภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรม," ใน พินิจภาษาและวรรณกรรม. หน้า 111-140. สงขลา : ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒภาคใต้, 2539.
- เฟื่อง อุ่นเสียม. เรื่องตรุษสงกรานต์ คัดเลียมหาพรหม ประโลมโลก. พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง, 2497.
- ภัคพัฒน์ ทิพย์ประไพ. แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียกับการอธิบายหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2540.
- มนตรีบริรักษ์,ขุน. "การศึกษานิเทศ," ใน กาญจนานุสร. หน้า (3)-(10). สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์ไอสถ, 2482.
- _____ . "ชมงานปีใหม่," ใน หนังสือที่ระลึกงานปีใหม่มังหวัดพัทลุง 2479. หน้า 110-111. พระนคร : โรงพิมพ์ธรรมพิทยาคาร, 2478.
- _____ . "เพลงพวงมาลัย," ใน กาญจนานุสร. หน้า (22)-(28). สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์ไอสถ, 2482.
- _____ . มงคลสูตรวิภาคบรรยาย. สงขลา : โรงพิมพ์พานิช, 2483.
- มัลลิกา มุสอติ. "การปรับประเทศให้ทันสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2," ใน เอกสารการสอนชุดวิชา ไทยกับการปรับประเทศให้ทันสมัย หน่วยที่ 1-7. หน้า 31-60. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2535.

ของยุทธ ชูแว่น. "ลักษณะทางด้านสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนชาวนาบริเวณรอบทะเลสาบสงขลาในสมัยอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์," เอกสารสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง พัทลุงศึกษา : พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา. หน้า 1-23. พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง, 2536. อัดสำเนา

. "ลักษณะทางด้านสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนชาวนาบริเวณรอบทะเลสาบสงขลา ในสมัยอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์," ใน โลกของลุ่มทะเลสาบ. หน้า 64-65. กรุงเทพฯ : นาค, 2541.

. พัฒนาการของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึง ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529. ถ่ายเอกสาร.

ยศ วัชรเสถียร. การประพันธ์และนักประพันธ์ของไทย. พระนคร : แพร์พิทยา, 2506.

ยศ สันตสมบัติ. มนุษย์กับวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.

ยุทธ แสงทักษิณ. วรรณคดีการเมืองเรื่องสามกรุง. กรุงเทพฯ : มติชน, 2538.

ยุทธ นุญสนิท. "วรรณคดีวิจารณ์แนวสังคมศาสตร์", ใน เอกสารการสอนชุดวิชา ภาษาไทย 7 (วรรณคดีวิจารณ์สำหรับครู) หน่วยที่ 1-6. หน้า 140-225. ปทุมธานี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2532.

. วรรณวิจารณ์. สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้, 2538.

เริงชัย ดันสกุล. "ทะเลสาบสงขลาและศักยภาพในการพัฒนา," วารสารทักษิณคดี. 3 (1) : 43-46 ; (ตุลาคม 2535-มีนาคม 2536)

เรื่อง วุฑฒินา โฉมพระมหา. โลกวัดภายิต. พระนคร : โรงพิมพ์กิมหลีทอง, 2480.

เรื่องโรงเรียนวัดมณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2474. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2476.

ลมลอย. แม่. พัทลุง : โรงพิมพ์อุบล, 2497.

ล้อม เพ็งแก้ว. "พัทลุงในวรรณกรรม," ใน รายงานการสัมมนา ประวัติศาสตร์และโบราณคดี พัทลุง. พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง, 2531.

แล คิลกวิทย์รัตน์. "วิถีการผลิตแบบเอเซียกับเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์แห่งความด้อยพัฒนาของสังคมไทย," วารสารธรรมศาสตร์. 9 (1) : 87-91 ; กรกฎาคม-กันยายน 2522.

- วรรณ ศกะสุวรรณ. “คอกสร้อยกสิกรรม,” ใน พืชร่ำลึก หนังสือที่ระลึกงานปีใหม่จังหวัด 2479. หน้า 44, 62, 69, 72, 79, 84, 86, และ 91. พระนคร : ธรรมพิทยาคาร., 2478.
- วัชร สายสิงห์ทอง (บรรณาธิการ). ย้อนอดีตการสื่อสารไทย. กรุงเทพฯ : การสื่อสารแห่งประเทศไทย, 2533.
- วิทย์ ศิวะศรียานนท์. วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2531.
- วิภา กองกะนันท์. กำเนิดนวนิยายในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : คอกหญ้า, 2540.
- วิไลเลขา ถาวรชนสาร. ชนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2545.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. “เล่าเรื่องเมืองสงขลา,” ใน การสัมมนาทางวิชาการ สงขลาศึกษา ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลา. หน้า 17 – 24. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินติ้งกรุ๊ป, 2535.
- ศิราพร ชูตะฐาน ณ ถลาง. “ความสัมพันธ์ระหว่างคติชนกับศิลปวัฒนธรรมประเภทอื่น,” ใน ในท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น ... การศึกษาคติชนในบริบทสังคมไทย. หน้า 43-58. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2537.
- _____. “วรรณคดีท้องถิ่นกับสังคม,” ใน ในท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น... การศึกษาคติชนในบริบทสังคมไทย. หน้า 83-99. กรุงเทพฯ : มติชน, 2537.
- ศิรินทร์ บุญโสธรสถิตย์. “ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชนบทภาคใต้ฝั่งตะวันออกภายหลังสนธิสัญญาบาวริง พ.ศ.2398,” ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 2 ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมของนครศรีธรรมราช. หน้า 239-243. นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยครุ นครศรีธรรมราช, 2526.
- ศิลปากร, กรม. พระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2516.
- ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล และวิพุธ ไสภวงศ์. “ภาพชีวิตเศรษฐกิจไทยจากนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น,” วารสารสุโขทัยธรรมมาธิราช. 7 (2) : 36-57 ; พฤษภาคม – สิงหาคม 2537.
- สงบ ตั้งเมือง. “ประวัติศาสตร์โบราณคดีเมืองสงขลา : พรหมแดนแห่งความรู้,” ใน การสัมมนาทางวิชาการ สงขลาศึกษา ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลา. หน้า 30 - 31. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินติ้งกรุ๊ป, 2535.

สงบ ส่งเมือง. ท้องถิ่นนิยมกับปัญหาการรวมชาติสมัยรัชกาลที่ 5 และผลกระทบที่มีต่อ
ปัญหาการเมืองการปกครองปัจจุบัน : ศึกษาเฉพาะกรณีภาคใต้. สงขลา :

มหาวิทยาลัย ยะรินครินทร์วิโรฒ สงขลา, 2525.

_____. "ทางรถไฟสายใต้," ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 4. หน้า 1505-1506.

สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2529

_____. "ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจพัทลุง พุทธศตวรรษที่ 20-25," ใน รายงานการสัมมนา
ประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง. หน้า 155-173. พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรม
จังหวัดพัทลุง, 2531.

_____. "สภาพเศรษฐกิจสังคมสมัยใหม่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา," เอกสารสัมมนาทาง
วิชาการ เรื่อง พัทลุงศึกษา : พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมบริเวณลุ่มทะเล
สาบสงขลา. หน้า 1-35. พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง,

2536. อัดสำเนา

สมภพ มานะรังสรรค์. แนวโน้มพัฒนาการเศรษฐกิจไทยในช่วงก่อนและหลังการปฏิรูปการ
ปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : โครงการ
เผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

สมะแอ วงศ์สะอาด และจิ เต็มหมาด. เมืองสิด (ขุนแก้ว) หนองแวง. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

สัน สังข์สุวรรณ. ประวัติพระสารีริกธาตุ ของวัดไชยมงคล สงขลา. สงขลา : โรงพิมพ์

สมบูรณ์โอสถ, 2472.

สารูป ฤทธิ์ชู. "การพัฒนาเศรษฐกิจ : สังคมและการค้าของเมืองสงขลาในช่วงพุทธศตวรรษ

ที่ 22 - 24," ใน การสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง สงขลาศึกษา : ประวัติศาสตร์และ

โบราณคดีเมืองสงขลา หน้า 65-81. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2535.

สายชล สัตยานุรักษ์. ความเปลี่ยนแปลงในการสร้างชาติไทยและความเป็นไทย โดยหลวง
วิจิตรวาทการ. กรุงเทพฯ : มติชน, 2545.

สุธา ศาสตรี. วรรณคดีเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ

มนุษยศาสตร์, 2525.

สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. "การเดินเรือโดยสาร," ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529
เล่ม 8. หน้า 3096-3097. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัย

ศรีนครินทรวิโรฒ, 2529.

- สุธีวงศ์ พงษ์ไพบูลย์. “ข้อจำกัดและปัจจัยทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาชุมชนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา.” ใน วารสารทักษิณคดี. 3 (1) : 59 – 63 ; ตุลาคม – มีนาคม 2535–2536.
- _____. “วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้.” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 14. หน้า 7052–7066. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.
- _____. รายงานการวิจัย พระพุทธศาสนาแถบลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออกสมัยกรุงศรีอยุธยา. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2523.
- _____. รายงานการวิจัย วิเคราะห์สารัตถะเพลงกล่อมเด็กภาคใต้. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2524.
- _____. “โนรา” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 5. หน้า 1804-1819. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2529.
- _____. “วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้.” ใน น้าบ่อทราย หน้า 77-96. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2536.
- _____. วรรณคดีวิเคราะห์. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2525.
- สุนทรีย อาสะไวย์. “ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่และผลกระทบที่มีต่อชาวนาสยามในทศวรรษ 2470,” วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์. 11(3) : 71–109 ; กันยายน 2536.
- สุมาลี บำรุงสุข. “มองประวัติศาสตร์สังคมผ่านวรรณกรรม,” วารสารสุโขทัยธรรมมาธิราช. 7 (2) : 58–71 ; พฤษภาคม – สิงหาคม 2537.
- สุมาลี วีระวงศ์. “8 คำถาม ว่าด้วย ‘นิยามและความเข้าใจทั่วไป’ เกี่ยวกับ(ทฤษฎี)วรรณคดี,” ภาษาและหนังสือ. 23 (1-2): 62-70. ; 2533–2534.
- เส้นข้ามคาบสมุทร “ลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา” สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2546 จาก <http://www.paktai.org/case/case-02.shtml>
- เสนหา บุญริ้ง. วรรณกรรมคำวช้อภาคเหนือ. กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2519.
- เสนีย์ เสาวพงศ์. “การประพันธ์กับสังคม,” ใน มหาดชนบทระคน. หน้า 37–81. กรุงเทพฯ : กลุ่มวิชาการเพื่อประชาชน, 2517.

เสาวลักษณ์ กิษานนท์ (ผู้แปล). “เอกสารเนื่องในวันขึ้นปีใหม่ เรื่องวิวัฒนาการของอาณาจักร
สยาม.” ใน รวมเรื่องแปลและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ 2. หน้า 151-211
กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2535.

เสื่อ ชำนาญภักดี. กำเนิดมนุษย์ และ แม่โพสพ เล่ม 1. สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์โอสถ,
ม.ป.ป.

- _____ . กลืนกรอบแก้ว เล่ม 1. สงขลา : โรงพิมพ์ไทยประดิษฐ์, 2481.
- _____ . กลืนกรอบแก้ว เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 2. สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์โอสถ, 2492.
- _____ . กลืนกรอบแก้ว เล่ม 2. สงขลา : โรงพิมพ์ไทยประดิษฐ์, 2481.
- _____ . กลืนกรอบแก้ว เล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ 3. สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์โอสถ, ม.ป.ป.
- _____ . กลืนกรอบแก้ว เล่ม 3. สงขลา : โรงพิมพ์ไทยประดิษฐ์, 2481.
- _____ . กลืนกรอบแก้ว เล่ม 3. พิมพ์ครั้งที่ 2. สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์โอสถ, 2494.
- _____ . กลืนกรอบแก้ว เล่ม 4. พิมพ์ครั้งที่ 2. สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์โอสถ, 2494.
- _____ . กลืนกรอบแก้ว เล่ม 5. สงขลา : โรงพิมพ์ไทยประดิษฐ์, 2482.
- _____ . กลืนกรอบแก้ว เล่ม 4. สงขลา : โรงพิมพ์ไทยประดิษฐ์, 2481.
- _____ . กลืนกรอบแก้ว เล่ม 6. พิมพ์ครั้งที่ 2. สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์โอสถ, 2494.
- _____ . กลืนกรอบแก้ว เล่ม 7. สงขลา : โรงพิมพ์ไทยประดิษฐ์, 2482.
- _____ . กลืนกรอบแก้ว เล่ม 7. พิมพ์ครั้งที่ 2. สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์โอสถ, 2494.
- _____ . กลืนกรอบแก้ว เล่ม 8. พิมพ์ครั้งที่ 2. สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์โอสถ, 2494.
- _____ . กลืนกรอบแก้ว เล่ม 9. พิมพ์ครั้งที่ 2. สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์โอสถ, 2494.
- _____ . กลืนกรอบแก้ว เล่ม 10. พิมพ์ครั้งที่ 2. สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์โอสถ, 2494.
- _____ . กลืนกรอบแก้ว เล่ม 11. พิมพ์ครั้งที่ 2. สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์โอสถ, 2494.
- _____ . กลืนกรอบแก้ว เล่ม 12. พิมพ์ครั้งที่ 2. สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์โอสถ, 2494.
- _____ . กลืนกรอบแก้ว เล่ม 13. พิมพ์ครั้งที่ 2 : สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์โอสถ, 2494.
- _____ . กลืนกรอบแก้ว เล่ม 16. สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์โอสถ, 2495.
- _____ . กลืนกรอบแก้ว เล่ม 17. สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์โอสถ, 2495.
- _____ . ลอยวาริน สิ้นสุพรรณ เล่ม 3. สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์โอสถ, ม.ป.ป.
- _____ . ลอยวาริน สิ้นสุพรรณ เล่ม 4. สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์โอสถ, ม.ป.ป.
- _____ . ลอยวาริน สิ้นสุพรรณ เล่ม 6. สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์โอสถ, ม.ป.ป.
- _____ . ลอยวาริน สิ้นสุพรรณ เล่ม 7. สงขลา : โรงพิมพ์สมบูรณ์โอสถ, ม.ป.ป.

- เสื่อ ชำนาญภักดี. ลอยวาริน สีนสุพรรณ เล่ม 9. สงขลา : โรงพิมพ์สมบุญไอสด, ม.ป.ป.
 “หน้าบรรณาธิการ” ศรีธรรมราชศึกษา. 3 (3) :285-286 ; มกราคม พ.ศ.2472.
- หนูแก้ว นครจันทร์. แก้วสองภาค เล่ม 1. สงขลา : โรงพิมพ์สมบุญไอสด, 2492.
- _____ . แก้วสองภาค เล่ม 2. สงขลา : โรงพิมพ์สมบุญไอสด, 2492.
- _____ . แก้วสองภาค เล่ม 3. สงขลา : โรงพิมพ์สมบุญไอสด, 2492.
- _____ . แก้วสองภาค เล่ม 5. สงขลา : โรงพิมพ์สมบุญไอสด, 2492.
- _____ . แก้วสองภาค เล่ม 8. สงขลา : โรงพิมพ์สมบุญไอสด, 2492.
- _____ . แก้วสองภาค เล่ม 9. สงขลา : โรงพิมพ์สมบุญไอสด, 2492.
- _____ . แก้วสองภาค เล่ม 12. สงขลา : โรงพิมพ์สมบุญไอสด, 2492.
- _____ . แก้วสองภาค เล่ม 13. สงขลา : โรงพิมพ์สมบุญไอสด, 2492.
- _____ . แก้วสองภาค เล่ม 15. สงขลา : โรงพิมพ์สมบุญไอสด, 2492.
- _____ . แก้วสองภาค เล่ม 16. สงขลา : โรงพิมพ์สมบุญไอสด, 2492.
- _____ . แก้วสองภาค เล่มที่ 16. สงขลา : โรงพิมพ์สมบุญไอสด, 2492.
- _____ . พราดประสิทธิ์ เล่ม 2. สงขลา : โรงพิมพ์สมบุญไอสด, ม.ป.ป.
- หนูฟอง จันทภาโส. สุภาษิตสอนข้าชายโส. สงขลา : โรงพิมพ์สงขลาพานิช, 2493.
- หนูฟอง. ลุงสอน สอนหลานสินธุ์. นครศรีธรรมราช: โรงพิมพ์กระจำนภานิช, 2504.
- อริคม กรองเกรดเพชร. ลัทธิวัตถุนิยมประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการทางสังคม. ม.ป.ท.,
 ม.ป.ป. หน้า 20-22.
- อำนวย บุญเรืองขาว, พระ. เชษฐาตาบวช. พระนคร : โรงพิมพ์เลียงเชียงจงเจริญ, 2502.
- อำนวย ไสวมาศ. วิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ เรื่องเทพลิ้นทอง ฉบับวัดโพธิ์ตำนาน
อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง. ปริญญาณิพนธ์ กศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัย
 ศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้, 2538. ถ่ายเอกสาร.
- อุดม หนูทอง. “เพลงบอก,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 6. สงขลา : สถาบัน
 ทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2529.
- _____ . “วรรณกรรมภาคใต้ : ความสัมพันธ์กับวรรณกรรมท้องถิ่นอื่น,” ใน วรรณคดีท้องถิ่น
ถิ่นพินิจ. หน้า 77-95. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

อุดม หนูทอง. "อิทธิพลของสุนทรภู่ในวงวรรณกรรมภาคใต้," ใน ที่ระลึกงานส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรมไทย ครั้งที่ 16 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ 21-23 มกราคม 2536 ณ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้. หน้า 44-49. สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทร วิโรฒ ภาคใต้, 2536.

_____. วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทนิทานประโลมโลก. สงขลา : โรงพิมพ์เมืองสงขลา, ม.ป.ป.

_____. วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทคำสอน. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2528.

อุทัย พิสิสค์พงษ์.พระมหา. ตำนานพระบรมธาตุคำกลอน. สงขลา : โรงพิมพ์หาดใหญ่, 2493.

เอนก นาวิกมูล. ตำนานห้างร้านสยาม. กรุงเทพฯ : บริษัทดันอ้อ แกรมมี จำกัด, 2539.

บุคลากรกรม

บุคลากรกรม

กลบ บัวแดง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 106 หมู่ที่ 6

ตำบลบ้านขาว อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ.2545.

เขียว อักษรเนียม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 127 หมู่ที่ 1

ตำบลคลองทรายขาว อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2545.

แจ็ก อ่อนด้วง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บริเวณวัดจุ่มปะ (บ้าน

กำแพงเพชร) อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ.2544.

ไข่ คำทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 131/1 หมู่ที่ 2

ตำบลตะเคียบ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ.2545

กล้าย รังษีสว่าง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 1 หมู่ 4

ตำบลท่ามะเดื่อ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ.2545.

กะเกื้อ ทองสัน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 11 หมู่ที่ 2

ตำบลเกาะหมาก อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 22 ตุลาคม พ.ศ.2544.

แคล้ว สุกหอม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดตะพาน ตำบลตะพาน

อำเภอสcriบรพต จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 15 กันยายน พ.ศ.2544

เจริญ ถาวรประสิทธิ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 33/1

หมู่ที่ 3 ตำบลท่าบอน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.

2545.

ฉิ้น อรมุต เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดธรรมโฆษณ์ ตำบลทิง

หม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ.2545.

ฉิว ทิพย์วาริ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 69/1 หมู่ที่ 8

ตำบลเกาะใหญ่ อำเภอกระแสสินธุ์ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ.

2543.

เชือน สามารถคิด เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 110 หมู่ที่

2 ตำบลตะเคียบ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ.2545

ตุก หลินมา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดโคกน้ำหัก ตำบลโดนด

ด้วน อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ.2545.

แท่น ทองทงศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 73 หมู่ที่ 5 ตำบลเขาเจ็ยก อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544.

นายถัน ละอองอุทัย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 4 หมู่ที่ 8 ตำบลลพุด อำเภอสตึงพระ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ.2543.

บุญภักดี สุขค่าง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 2 หมู่ 6 ตำบลท่าเสม็ด อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2544

ปริง มากนวล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 3 หมู่ที่ 1 ตำบลป่าพะยอม อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 19 เมษายน พ.ศ. 2545.

ปาน คำทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 131/1 หมู่ที่ 2 ตำบลตะเคียน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ.2545

ผ่อง นวลศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 487/4 หมู่ที่ 4 ถนนราษฎร์บำรุง อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ.2545.

พระครูสมุทรผ่อง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดตะแพน ตำบล ตะแพน อำเภอสทิงพระ จังหวัดพัทลุง. เมื่อวันที่ 15 กันยายน พ.ศ.2544

พระอุ จันทรแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดสะทัง อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 21 กันยายน พ.ศ.2545.

พัน จิตประสงค์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 98 หมู่ที่ 4 ตำบลเกาะหมาก อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2542.

พิน สงเสน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 152 หมู่ที่ 5 ตำบลควนชะลิก อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ.2544.

ถัน ละอองอุทัย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 4 หมู่ที่ 8 ตำบลลพุด อำเภอสตึงพระ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ.2543 และ วันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ.2545

ถัน ศิริวัฒน์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 34 หมู่ที่ 5 ตำบลควนโต อำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ.2545.

- สัน ศิริวัฒนโธ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ หมู่ที่ ตำบล
อำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ พ.ศ.2545
- สัว เอ็งเฉี่ยว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 7 หมู่ที่ 2 ตำบล
โรง กิ่งอำเภอกระแสสินธุ์ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2543.
- สุจิต ถาวรประสิทธิ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 33/1 หมู่
ที่ 3 ตำบลท่าบอน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ.
2545.
- แสง ชูศรีอ่อน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 16 หมู่ที่ 1
ตำบลคลองทรายขาว อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 15 เมษายน พ.ศ.
2544.
- หมัด สะแหละ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 71 หมู่ที่ 8
ตำบลคลองเฉลิม อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง. เมื่อวันที่ 16 มีนาคม พ.ศ. 2545.
- หิด ทองศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 41 หมู่ที่ 5
ตำบลเขาเจ็ยก อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2543
- อรัญ อรุณพันธุ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 63/1 หมู่ที่ 3
ตำบลบ่อदान อำเภอสตงพระ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ.2543
- อัม จิตต์ภักดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, วินัย สุกใส เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 452/3 คลาครัด
ภูมิ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ.2544.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

นักประพันธ์และผลงานวรรณกรรม

นักประพันธ์ที่มีผลงานได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ในช่วงปี พ.ศ.2472-2503 ที่
สามารถสืบค้นข้อมูลได้ มีดังนี้

กลับ เสมือนใจ

กลับ เสมือนใจ บ้านเดิมอยู่กระดังงา อำเภอสะทิงพระ เรียนหนังสือที่วัด
กระดังงา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา และมาได้ภรรยาที่บางแก้ว จึงตั้งหลักแหล่งอยู่ที่
อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง กลับเป็นคนที่รักการศึกษาเล่าเรียน นอกจากจะเป็นที่มีความ
มานะพยายามในการศึกษาเล่าเรียนด้วยตนเองแล้ว ยังส่งเสริมให้ลูกหลานและผู้ที่มีศรัทธา
ด้วยได้โอกาสเล่าเรียนในระดับที่สูงๆ เคยมีผลงานพิมพ์เป็นเล่มหลายเล่ม แต่ไม่มีต้นฉบับ
หลงเหลืออยู่ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมได้เฉพาะต้นฉบับผลงานที่เป็นตัวเขียน มีทั้งที่เป็นบทสวด
มนต์ คำร่ำรักษาโรค คำสอน และบทกลอนหนึ่งตะลุม ผลงานเกือบทั้งหมดแต่งเป็นกลอน
สุภาพ ผลงานชิ้นสุดท้ายก่อนเสียชีวิตคือ คำร่ำรักษาโรค ซึ่ง นายกลับ เสมือนใจ เขียน
เสร็จสมบูรณ์แล้ว แต่ยังไม่ได้อัดพิมพ์

แก้ว ช่วยศรี

ไม่ทราบประวัติ ผลงานที่พบ ได้แก่ องค์กร 3 ตีพิมพ์ในวารสาร “ศรีธรรมราช
ศึกษา” ฉบับปีที่ 5 ฉบับที่ 6 พ.ศ.2475

แก้ว บัวแดง

แก้ว บัวแดง เป็นพ่อของกลบ บัวแดง (อายุ 72 ปี – 2545) ยังไม่ได้สืบค้นประวัติ
มีผลงานสำคัญ คือ หนังสือเรื่อง “หัวป่าประวัติ” แต่งเป็นกลอนแปดบันทึกประวัติและสภาพ
ทั่วไปของบ้านหัวป่า ครอบคลุม บัวแดง เล่าว่า คุณพ่อได้แต่งเรื่องนี้ในขณะที่ตนเด็กๆ และ
พิมพ์แจกในงานฝังลูกนิมิตของวัดหัวป่า เคยมีหนังสือ แต่ต่อมาศึกษาธิการอำเภอระโนด ได้
มาขอไปโดยอ้างว่าจะนำไปเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา

ขุนวิจารณ์จรรยา

ขุนวิจารณ์จรรยา ชื่อเดิม คือ โซติ เหมะรักษ์ ในการเขียนจะใช้ทั้งชื่อจริงและนามปากกา “ซ. เหมะรักษ์” อดีตกรรมการจังหวัดสงขลา และอดีตศึกษาธิการจังหวัดพัทลุง เกิดที่ตำบลตะเครียะ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ได้รับการศึกษาขั้นต้นที่วัดควนพนางดุง อำเภออุคร (ขณะนั้น- ปัจจุบันคืออำเภอควนขนุน) จังหวัดพัทลุง เสียชีวิตเมื่อปีพ.ศ.2513 มีผลงานการประพันธ์ทั้งที่เป็นร้อยกรอง หนังสือเรียน และบทความ ผลงานที่แต่งเป็นร้อยกรอง ได้แก่ บิดากับบุตรสนทนาเรื่องผู้ดี คิปปฏิบัติคำกลอน (พิมพ์ควบคู่กับฉบับแปลร้อยแก้ว) ธรรม _ วิจารณ์ เล่ม 2 เรื่อง “ศาสนา” (โรงพิมพ์พานิช สงขลา 2480) และ วนัยคำกลอน ()

ขุนมนตรีบริรักษ์

ขุนมนตรีบริรักษ์ หรือ พ. ศิริธร มีผลงานตีพิมพ์ในหนังสือต่าง ๆ เช่น “ชมงานปีใหม่” ในหนังสือ พัทลุงรำลึก ที่ระลึกงานปีใหม่จังหวัดพัทลุง พ.ศ.

2479

“การศึกษานิเทศ” และ “เพลงพวงมาลัย” ใน กาญจนานุสรณ์ หนังสืออนุสรณ์เนื่องในงานเปิดอาคารเรียนโรงเรียนกาญจนานุกูล พัทลุง พิมพ์ที่โรงพิมพ์สมบุญไธสง เมื่อ พ.ศ. 2482.

ประวัติพระพุทธไสยาสน์วัดแหลม มงคลสูตรวิภาคบรรยาย และเศรษฐกิจนิคมพิมพ์รวมเล่มในหนังสือ มงคลสูตรวิภาคบรรยาย จัดพิมพ์เนื่องในงานศพพระมหาลอย รตินัย วัดแหลม (ปัจจุบันคือวัดแหลมจาก อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์พานิช, 2483.

เขียน พยัคฆมาศ

ผู้วิจัยไม่สามารถค้นคว้าเกี่ยวกับตัวผู้ประพันธ์ได้ แต่เมื่อพิจารณาจากปกหนังสือพระพุทธเจ้าคำกลอน มีความเป็นไปได้ว่า เขียน พยัคฆมาศ น่าจะมีชื่อเสียงไม่น้อย เพราะชื่อนักประพันธ์บนปกหนังสือพิมพ์ด้วยบล็อกรายไทยอย่างสวยงาม แทนที่จะใช้ตัวเรียงธรรมดาเช่นนักประพันธ์อื่นๆ และผลงาน “พระพุทธเจ้าคำกลอน” พิมพ์ซ้ำเป็นครั้งที่ 7 แล้ว ฉบับที่พบ ไม่ระบุปีที่พิมพ์ แต่จากสภาพของหนังสือก็น่าจะมีอายุไม่ต่ำกว่า พ.ศ.

2500

กง กงช่วย

กง กงช่วย เป็นชาวบ้านหมู่ที่ 1 ตำบลตะแพน อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง (ปัจจุบันอยู่ในอำเภอสcriบรรพต จังหวัดพัทลุง) ผลงานที่พบมีเรื่อง "ประวัติวัดควนแพรกหา" เป็นหนังสือที่พิมพ์เป็นครั้งที่ 2 เป็นการพิมพ์แจกเพื่อหาเงินสมทบทุนในงานหล่อพระประธาน วัดควนแพรกหา ตำบลพนมวัง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง โดยโรงพิมพ์ครูชาญ จังหวัดพัทลุง เมื่อเดือนมิถุนายน 2504 ผลงานเรื่องอื่นๆ ไม่ปรากฏ

จิ เต็มหมาด

จิ หรือเจ๊ะ เต็มหมาด เป็นชาวดำบลชะรัด อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง ไม่ทราบประวัติแน่ชัด ผลงานประพันธ์เท่าที่ทราบมีเรื่องเดียว คือ เมืองสิด(ขุนแก้ว)แหมะเว แต่แต่งไม่จบ เสียชีวิตเสียก่อน สะมะแอ วงศ์สะอาดจึงแต่งเพิ่มในตอนท้ายที่ค้างไว้

จู จันทรแก้ว

จู จันทร หรือ หมอจู จันทรแก้ว ปัจจุบันรักษาการเจ้าอาวาสวัดสะทัง อำเภอเขาชัยสน พัทลุง อายุ 85 ปี ได้มีโอกาสไปเรียนหนังสือระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาที่ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพฯ จนจบระดับชั้น ม.2 แล้วออกจากโรงเรียนเพราะฐานะยากจน อายุได้ 18 ปี ได้บวชที่วัดพระเชตุพนฯ และเรียนจบนักธรรมเอก พร้อมกันนั้นเริ่มมีความสนใจและศึกษาแพทย์แผนโบราณด้วย และได้เริ่มแต่งกลอนตอนที่บวชเรียนมีผลงานเล่มแรก คือ คติธรรมคำกลอน ซึ่งแต่งเมื่อประมาณปี พ.ศ.2488 หลังจากนั้นก็มีผลงานอีก 4 เล่ม คือ นิทานชาดกคำกลอน พระพุทธเจ้าเข้ากรุงกบิลพัสดุ์คำกลอน พระพุทธองค์โปรดตากยวงศ์ และ บุญต้องทำกรรมต้องใช้ ปัจจุบันหนังสือของจู จันทรแก้ว ยังคงมีจำหน่ายที่บ้านโดยมีลูกเป็นผู้จัดพิมพ์จำหน่าย ยังคงมีผู้มารับไปจำหน่ายอยู่เสมอ

ชัย จันรอดภัย

ชัย จันรอดภัย หรือ ช. จันรอดภัย เป็นชาวโคกชุมแสง ตำบลปิ่นแต อำเภอกวนชนุน ต่อได้ย้ายมาเปิดร้านขายยาอยู่ที่ตลาดปากคลอง ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอกวนชนุน จังหวัดพัทลุง มีผลงานประพันธ์หลายเรื่อง สามารถแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

นิทานประโลมโลกหรือนิยายหนังสือตลก ได้แก่ เพื่อนรักหักหลัง พิมพ์โดยโรงพิมพ์ครูชาญ พัทลุง

วรรณกรรมที่เกี่ยวกับศาสนา-คำสอน ได้แก่ พระพุทธทำนายของพระยาปัดเถรชัยภามิต นิราศพ้อหม้ายและคำกลอนสอนประชาชน

นอกจากนี้ ชัย จันรอดภัย ยังได้จัดพิมพ์หนังสือวรรณกรรมเก่าประเภทต่างๆ อีกหลายเล่ม เช่น หนังสือทำขวัญข้าวในไร่นาและยังฉางแบบโบราณ (2528) เป็นต้น

ชอบ หัตยานนท์

ชอบ หัตยานนท์ เป็นชาวบ้านควนเถาะ ตำบลท่าเสม็ด อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ในปี พ.ศ.2503 ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดนครศรีธรรมราช ผลงานที่พบ คือ

เสือเอื่อน พิมพ์โดยโรงพิมพ์พัฒนาสัมพันธ์ อำเภอชะอวด เมื่อ พ.ศ.2503

กลอนเพลงบอกและกลอนเวียน พิมพ์โดยโรงพิมพ์พัฒนาการ โอสด อำเภอชะอวด

ชาญ ไชยจันทร์

ชาญ ไชยจันทร์ หรือครูชาญ เป็นเจ้าของโรงพิมพ์ครูชาญ จังหวัดพัทลุง เคยรับราชการเป็นครูโรงเรียนวิเชียรมาตุ จังหวัดตรัง และตั้งโรงพิมพ์ที่จังหวัดตรังมาก่อน คือ โรงพิมพ์ตรังวัฒนาพาณิชย์ ผลงานประพันธ์ที่สำคัญของครูชาญ คือ ประวัติพัทลุง-ตรังคำกลอน (แต่งร่วมกัน พาส พลชัย) พิมพ์ครั้งแรก โดยบริษัทตรังวัฒนาพาณิชย์ พ.ศ.2496 จำนวน 5000 ฉบับ และต่อมาได้จัดพิมพ์ซ้ำอีกประมาณ 2 ครั้ง โดยโรงพิมพ์ครูชาญ อ.เมือง จ.พัทลุง

แดง นักปราชญ์

แดง นักปราชญ์ ชื่อจริงคือ นายแดง ประพันธ์บัณฑิต (นามสกุลเดิม สงเสน) เป็นคนบ้านบ่อโค ถูกนายสง นางหนู เกิดเมื่อวันที่ 19 มกราคม 2434 พี่ชื่อดำ (เป็นผู้ใหญ่อยู่เขาพังไกรอั้งหลักฐานปรากฏในหนังสือเรื่อง “พลเรือนสอนบุตร” ว่า

ไหว้อาจารย์ท่านเสือเมืองเรืองระหง	จิตต์บรรจงนอบนบเคารพสาม
ท่านสอนให้เข้าใจในสูตรนาม	พยายามข้าพเจ้าให้เล่าเรียน
ขอไหว้อาจารย์เส้งวัดบ่อโค	สอนนอโมเข้าคำนำให้เขียน
ท่านอุทิศสำหรับพยายามตั้งความเพียร	สอนให้เรียนจัดเจนเขมรไทย

พออายุได้ประมาณ 15 ปี นายแดงได้บรรพชาเป็นสามเณรที่วัดเสือเมือง ได้ศึกษาธรรมและไสยศาสตร์จนมีความแตกฉานพอสมควร เมื่ออายุได้ประมาณ 18 ปี จึงได้ลาสิกขาบทออกมาช่วยครอบครัวทำมาหากิน หลังจากนั้นก็ได้แต่งงานกับนางบาง (ไม่ทราบนามสกุล) และได้ย้ายจากบ้านบ่อโคไปอยู่ที่ควนชะลิก มีลูกกับนางบาง 7 คน คือ นายชื่น นางพิน (ลอย) นางพา (หมาเอียด) นางแพ (เสียชีวิตตั้งแต่เล็ก) นายช่วง นายทุ่ม (บ่าว) และนายผอม หลังจากเลิกกับนางบางก็มาอยู่บ้านปลายคลองแดน และได้แต่งงานกับนางเกล้า มีลูก 10 คน คือนายเกลื่อน, นายคล้าย, พระกล้าย (ทั้ง 3 เป็นลูกติดมากับนางเกล้า) นายเจริญ, นางบุญภักดิ์, นายอำนวย, นายกำจัด, นางหนูแจก, นายจวบ และนางสบาย ในปีพ.ศ.2487 แแดงได้พาครอบครัวย้ายจากบ้านปลายคลองแดนไปอยู่ที่บ้านสี่กั๊ก ตำบลท่าเสม็ด อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช

แดงนักปราชญ์ได้แสดงฝีมือทางการประพันธ์มาตั้งแต่วันหนุ่ม งานประพันธ์ชิ้นแรกๆ ของนายแดง คือ บทกลอนสั้นๆ ที่แต่งขึ้นในโอกาสต่างๆ เช่น แต่งฎีกางานทอดกฐิน เป็นต้น แต่ผลงานเหล่านี้ก็ไม่มีปรากฏหลงเหลือให้เห็นในปัจจุบัน ส่วนผลงานชิ้นแรกที่เขียนและจัดพิมพ์จำหน่าย เรื่องอดข้าว (หรือหนังสืออดข้าว ค่อมามีผู้เรียกว่านิราศอดข้าว) แต่งขึ้นในขณะที่อยู่ที่บ้านปลายคลองแดน พิมพ์ครั้งแรกเมื่อประมาณปี พ.ศ.2472

นอกจากนี้ แแดง นักปราชญ์ก็ยังมีผลงานอีกหลายเรื่อง เท่าที่สามารถสืบค้นได้ในขณะนี้ มีวรรณกรรมคำสอน 3 เรื่อง คือ พลเรือนสอนบุตร อธิสอนศิษย์ และ มงคลประชากรานุกรณ์ ซึ่งพิมพ์ประมาณปี พ.ศ.2494 - 2495 และนิยายหนังสือละออง 2 เรื่อง คือ เรื่อง

แก้วพรอท (23 เล่มจบ – พิมพ์ครั้งที่ 4 เมื่อปี พ.ศ.2500) และ เปรียบทอง (42เล่มจบ – พิมพ์เมื่อ พ.ศ.2500 หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย)

แดง นักประพันธ์ เป็นกวีรุ่นเดียวกับกวีลุ่มทะเลสาบสงขลาอีกหลายท่าน ได้แก่ ปาน ชีช้าง เสือ ชำนาญภักดี ทอง นวลศรี และ หนูแก้ว นครจันทร์ แแดง นักปราชญ์ เป็นเกลอกับ “ปราชญ์เสือ” หรือ เสือ ชำนาญภักดี ปาน ชีช้าง และ ทอง หนองถั่ว (ทอง นวลศรี)

ทอง นวลศรี (ทอง หนองถั่ว)

ทอง นวลศรี เกิดเมื่อประมาณปี 2448 ที่บ้านห้วยวัง ตำบลบ้านใหม่ อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา เรียนหนังสือที่วัดห้วยวัง แต่งงานกับนางเพ็งเนี่ยว ชาวทะเลน้อย หลังจากแต่งงานก็อยู่ที่ทะเลน้อยระยะหนึ่ง ต่อมานายทองและครอบครัวจึงได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านหนองถั่ว (หลังวัดหนองถั่ว) ตำบลตะเครียะ อำเภอรโนด โดยซื้อที่ดินจากชาวบ้านแถบนั้นไว้จำนวน 50 ไร่ ประกอบอาชีพทำนาและรับซื้อข้าวบรรทุกเรือไปขายที่ระโนดและซื้อของจากตัวอำเภอรโนดมาขายที่หนองถั่ว โดยที่บ้านเปิดเป็นร้านขายของชำ ต่อมาถูกโจรรังควาญ ทองจึงได้ขายที่นาแล้วย้ายไปอยู่ระโนด

หลังจากที่ทอง นวลศรี ย้ายไปอยู่ระโนดแล้ว ทองมีอาชีพเที่ยวเร่ขายสินค้าชนิดต่างๆ สินค้าที่สำคัญคือยาสีฟัน ซึ่งนายทองเป็นผู้ทำขึ้นมาเอง และจะนำไปเร่ขายบนรถไฟพร้อมๆ กับก็ขายหนังสือที่เป็นผลงานประพันธ์ของคนด้วย ในขณะที่ขายจะโฆษณาเป็นคำกลอน

ทองเป็นคนชอบอ่านหนังสือมาก เท่าที่จำได้ก็คือพระอภัยมณี ยศกิจ และหนังสือราชาศัพท์ นอกจากนั้นยังชอบหนังสือได้วาทิตที่ชมรมชาวระโนดในกรุงเทพฯ จัดพิมพ์ขึ้น ชอบอ่านหนังสือให้คนฟัง และมักชอบพูดทักทายเป็นคำกลอน

ทองมีลูกกับนางเพ็งเนี่ยวหรือนางเนี่ยว 6 คน คนโตไม่ทราบชื่อ เสียชีวิตแต่เล็กๆ ที่ยังคงมีชีวิตอยู่ได้แก่ นายผ่อง นางแฉ่ว นายผาด นางสุณี และนายผอม

ทองเขียนหนังสือตั้งแต่ตอนที่อยู่หนองถั่ว โดยเขียนเรื่องจากปัญหาความอดอยากที่เกิดขึ้นขณะนั้น ผลงานของทองทุกเรื่องจะจัดพิมพ์และจำหน่ายเอง โดยนายทองจะนำหนังสือไปเร่ขายตามที่ต่างๆ นานๆ จึงจะกลับมาบ้านสักครั้งหนึ่ง หนังสือของนายทองที่พิมพ์จำหน่าย เท่าที่ทราบขณะนี้ ได้แก่

คำกลอนสอนใจ (มีต้นฉบับ ฉบับพิมพ์) พิมพ์ครั้งแรกประมาณ พ.ศ.2476 ถึงปี พ.ศ.2512 ได้พิมพ์มาแล้วถึง 13 ครั้ง

นิราศข้าวแห้ง หรือเรื่องนาล่มแต่งเป็นเรื่องแรกเมื่อตอนย้ายไปอยู่บ้านหนองด้วย สุภษิตสอนหญิง ไม่ทราบปีที่แต่งและพิมพ์จำหน่าย

ภามิตพาเลือก พิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ.2496 โดยโรงพิมพ์สมบุญธอิสถ สงขลา นอกจากนั้นยังแต่งเรื่องหนังตะลุงหลายเรื่อง หนังสือเสียงทอง เอาไปแสดง แต่ไม่มีหลักฐานว่าแต่งเรื่องอะไรบ้างและมีการพิมพ์จำหน่ายบ้างหรือไม่

นายทอง นวลศรี เสียชีวิตด้วยอุบัติเหตุรถชนที่บ้านควนหิน อ.เมือง สงขลา เมื่อปี 2518ถูกรถชนขณะเดินข้ามถนนไปยังบ่อนว้าวชนบ้านควนหิน เพื่อขายหนังสือและสินค้า มีอายุได้ 70 ปีเศษ

เนื่อง แก้วทงค์

ไม่ทราบประวัติ พบผลงานประพันธ์เพียงเรื่องเดียว คือ กายนคร พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2501 ขณะพักอาศัยอยู่ที่วัดวิหารสูง

ปอ คนวัด

ปอ คนวัด เป็นชาวอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ผลงานที่พบมีเพียงเรื่องเดียว คือ “สมบัติพระสุลี” แต่งเป็นนิทานคำกลอนใช้แสดงหนังตะลุง มีแทรกบทพากย์ร้อยแก้ว สลับตามลักษณะของการแสดงหนังตะลุง พิมพ์ครั้งแรกเพื่อขายเป็นรายได้เป็นทุนสร้างหอฉันวัดท้ายวัง ตำบลชะมวง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง พิมพ์โดยโรงพิมพ์พัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อปี พ.ศ.2504

ปาน ชีช้าง

ปานบอดหรือปาน ชีช้าง เกิดเมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ.2433 ที่บ้านดอน หมู่ที่ 5 ตำบลเขาพังไกร อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นบุตรคนที่ 7 ในจำนวน 9 คน ของนายคงและนางคล้าย ชีช้าง บิดามารดามีอาชีพทำนา

ปาน ชีช้าง ไม่มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียน แต่ด้วยที่ เป็นผู้มีความสนใจใฝ่เรียนและมีความเฉลียวฉลาด จึงสามารถเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ ที่ได้ยินได้ฟังจากคนรอบข้างและเพื่อนๆ ที่อ่านหนังสือต่างๆ ให้ฟัง ทำให้มีความสนใจในทางกาพย์กลอนมาตั้งแต่เด็กๆ ทั้งกลอนเพลงบอกและกลอนหนังตะลุง เริ่มฝึกหัดเพลงบอกกับเพลงบอกเดชซึ่งอยู่ใกล้บ้าน

จนสารถับเพลงบอกในงานวัดต่างๆ อยู่เสมอๆ อายุได้ประมาณ 14 ปี ก็มีความสนใจที่จะหัดหนังตะลุง โดยได้ไปฝึกหัดหนังตะลุงกับหนังปانب้านท้ายโนต อำเภอบัวใหญ่ นครราชสีมา

นอกจากนี้ ปานยังได้มีโอกาสเป็นศิษย์ของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี (ม่วง) วัดท่าโพธิ์ นครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นผู้มีความรู้และความสนใจในกลอนเพลงบอกอีกด้วย

ปานได้สมรสกับนางจิดเมื่อปี พ.ศ.2462 ขณะมีอายุได้ 29 ปี แต่งงานแล้วก็ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เขาพังไกรนั่นเอง มีบุตรธิดารวมทั้งสิ้น 7 คน

ปานเที่ยวแสดงหนังตะลุงและเล่นเพลงบอกไปทั่วหลายจังหวัด ที่เดินทางไปประจำ คือ นครศรีธรรมราช สงขลา พัทลุง ตรัง และสุราษฎร์ธานี ในช่วงทศวรรษ 2470 นับได้ว่าเป็นช่วงที่ปานมีชื่อเสียงโด่งดังที่สุด โดยในปี พ.ศ.2471 ได้มีโอกาสเดินทางไปอัดเสียงที่กรุงเทพฯ โดยนายห้างรัตนมาลา ได้ออกค่าใช้จ่ายทั้งหมดให้ปานและคณะพร้อมทั้งคิลปินภาคใต้อื่นๆ อีกหลายคน เดินทางไปอัดเสียงที่ห้าง ด. เอ็กชวน ซึ่งเข้าใจว่าน่าจะเป็นการอัดเสียงการแสดงหนังตะลุงและเพลงบอก

ปานหยุดเล่นเพลงบอกเมื่ออายุได้ประมาณ 55-60 ปี หลังจากนั้นจะประกอบอาชีพใดไม่มีหลักฐานแน่ชัด และถึงแก่กรรมเมื่อปี พ.ศ.2498 อายุได้ 66 ปี มีลูกศิษย์ทั้งที่เป็นนายหนังตะลุงและเพลงบอกหลายคน ที่มีชื่อเสียง เช่น หนังประวิง หนูเกื้อ (เสียชีวิตแล้ว) เพลงบอกเขียน เพชรทอง เพลงบอกแยม ธรรมแสน

ผลงานของปานบอกที่เหลืออยู่ถึงปัจจุบันส่วนใหญ่แล้วจะเป็นบทกลอนเพลงบอกที่มีผู้จดจำและเล่าสืบต่อกันมา ส่วนผลงานในลักษณะอื่น เท่าที่พบแล้วขณะนี้ก็มีเพียงเรื่องเดียว คือ “กลอนนิราศปานบอก” ซึ่ง เวียน ปัญจสุวรรณ ได้รวบรวมมาตีพิมพ์ในหนังสือ วันสารทศกัญญะภาคทักษิณ ครั้งที่ 11 2-5 ตุลาคม 2518 ซึ่งมีเฉพาะ ตอนที่ 1 จากปากพนักผู้พัทลุง เท่านั้น

พร้อม วรรณบวร

ไม่ทราบชีวประวัติ ผลงานที่พบได้แก่วรรณกรรมหนังตะลุงเรื่อง สายเลือดทรยศ ฉบับที่พบเป็นฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 โดยโรงพิมพ์พัทลุง เมื่อ พ.ศ.2504

พระครูนิเทศธรรมาภรณ์

พระครูนิเทศธรรมาภรณ์ (นิพนธ์ อุไรกุล) หรือ น.อุไรกุล อดีตผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัด

มัทธิมาวาส สงขลา เป็นบุตรของนายอึ้ง นางคล้าย เกิดเมื่อ 5 กรกฎาคม 2462 ที่บ้านคอนเนียน ตำบลบางเขียด เริ่มเข้าเรียนหนังสือชั้นต้นที่โรงเรียนประชาบาลตำบลบางเขียด 1 เมื่ออายุได้ 9 ขวบ จนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ก็ออกจากโรงเรียนมาช่วยพ่อแม่ทำนา ในปี พ.ศ.2479 ได้สมัครเป็นครูช่วยสอนที่โรงเรียนประชาบาลตำบลบางเขียด 1 เมื่ออายุได้ 19 ปี จึงบรรพชาเป็นสามเณร ณ วัดป่าขวาง ตำบลรำแดง แล้วไปจำพรรษาอยู่ที่วัดกุศบรพต ต่อมา พระแดง โสภโณ (พระครูโสภณศีลจาร) ได้จัดส่งไปศึกษาพระปริยัติธรรมที่กรุงเทพฯ โดยไปอยู่ที่วัดสัมพันธวงศ์ และได้อุปสมบทที่นั่น ศึกษาพระปริยัติธรรมจนกระทั่งสอบได้เปรียญธรรม 5 ประโยค ในปี พ.ศ.2486 แล้วได้กลับมาอยู่ที่วัดมัทธิมาวาส สงขลา ในปีรุ่งขึ้น

นอกเหนือจากการปฏิบัติภารกิจในฐานะของสงฆ์แล้ว พระครูนิเทศธรรมาภรณ์ ยังมีความสามารถในการเชิงกาพย์กลอนไม่น้อย ได้แต่งงานประพันธ์ร้อยกรองไว้หลายเรื่อง เช่น ประวัติเครือญาติ ประวัติวัดกุศบรพต กรรมกับธรรมชาติ พุทธประวัติคำกลอน และกลอนศัพท์ภาษาภาคใต้ พระครูนิเทศธรรมาภรณ์ ถึงแก่มรณภาพ เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม 2531

พระมุนีสาร์โคภณ (พระธรรมเมธาจารย์)

พระมุนีสาร์โคภณ (ภายหลังคือ พระเทพสารสุธี และพระธรรมเมธาจารย์ ตามลำดับ) เป็นพระภิกษุที่มีความสนใจในการเก็บรวบรวมและปริวรรตงานวรรณกรรมท้องถิ่น ตลอดจนการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ผลงานทางด้านวรรณกรรมของท่านส่วนใหญ่แล้วจะเป็นงานปริวรรตและเผยแพร่วรรณกรรมท้องถิ่น เช่น

สุทธิกรรม ปริวรรตจากต้นฉบับสมุดข่อย ตีพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือที่ระลึกงานฌาปนกิจศพนายหล่อ ศิริธร เมื่อ พ.ศ. 2496 และพิมพ์ครั้งที่ 2 ในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระครูธรรมจักรการาม วัดประดู่หอม อ.เมือง จ.พัทลุง เมื่อ พ.ศ.2506

จุลลธนูคฤหาสน์ (จันทโครบพากย์ไทย) เป็นผลงานแปลจากพระสูตร ตีพิมพ์ในหนังสือ พัทลุงรำลึก ที่ระลึกงานวันปีใหม่จังหวัดพัทลุง พ.ศ.2479

เทพสาร เป็นผลงานการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น

พระปาน วิศาโร

ประวัติของพระปาน วิศาโร หรือ ป. วิศาโร ไม่ทราบแน่ชัด ในผลงานเรื่อง

“หนังสือเกียรติคุณ” หรือ “หนังสือเกียรติคุณร้อยเอ็ด” ที่พบระบุเพียงว่า ได้รับการศึกษาสูงสุด คือ นักธรรมเอก สำหรับหนังสือ “หนังสือเกียรติคุณ” พิมพ์ครั้งที่ 2 โดยโรงพิมพ์ครูชาญ จังหวัดพัทลุง เมื่อ 19 ธันวาคม 2503 นายหีด เหมือนจันทร์ เป็นผู้จัดพิมพ์

พรมและระบาย

วิเคราะห์จากผลงานประพันธ์ที่พบเพียงเรื่องเดียว คือ นิราศพรมภายิตรระบาย ก็น่าจะเชื่อได้ว่าเป็นคนสองคน พรม เป็นผู้ชาย ระบายเป็นผู้หญิง แต่ไม่ทราบรายละเอียดอื่นๆ

เฟื่อง อุ่นเสียม

เฟื่อง อุ่นเสียม เป็นชาวบ้านโคกแซะ ตำบลตะโหนดค้วน อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง ผลงานที่พบมีหนังสือ “เรื่องครูสงกรานต์ ดัดเสียมหาพรหม ประโลมโลก” จัดพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2497 โดย โรงพิมพ์พัทลุง จังหวัดพัทลุง

ระบาย

ระบายเป็นนักประพันธ์หญิง ผลงานที่พบมีเรื่อง “สุภายิตรระบาย” รวมพิมพ์อยู่เล่มเดียวกับผลงานของ “พรม” โดยใช้ชื่อหนังสือว่า “นิราศพรมภายิตรระบาย” พิมพ์ที่โรงพิมพ์สงขลาพานิช เมื่อปี พ.ศ.2496 ผู้จัดพิมพ์จำหน่าย คือ นายห้าม เจริญพงษ์

วรรณ คณะสุวรรณ

ประวัติ วรรณ คณะสุวรรณ ไม่ทราบแน่ชัด ผลงานที่พบมีเพียงเรื่องเดียว คือ “ดอกสร้อยกสิกรรม” ตีพิมพ์ในหนังสือ “พัทลุงรำลึก ที่ระลึกงานปีใหม่จังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2479” เมื่อพิจารณาจากผลงานบทประพันธ์ชิ้นนี้ เชื่อได้ว่าเป็นนักประพันธ์กลุ่มปัญญาชน เพราะลักษณะผลงานเป็นวรรณกรรมร้อยกรองสมัยใหม่ชัดเจน ได้รับอิทธิพลทั้งทางด้านเนื้อหาความคิดและรูปแบบคำประพันธ์จากวรรณกรรมของ “ครูเทพ” อย่างชัดเจน

สละแอ วงศ์สะอาด

บ้านเดิมเป็นชาวชะรัด อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง เคยดำรงตำแหน่งเป็นประธานอิสลามประจำจังหวัดพัทลุง เสียชีวิตเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ.2543 ผลงานประพันธ์มีเรื่อง

เคียว คือ เมืองลิด(ขุนแก้ว)เหมะเว ซึ่งเป็นการแต่งต่อต้านฉบับที่นายจิ สัมหมาดแต่งค้างเอาไว้ และเป็นผู้จัดพิมพ์วรรณกรรมเรื่องนี้เผยแพร่

สัน สังข์สุวรรณ

ประวัติของสัน สังข์สุวรรณ ยังไม่สามารถสืบค้นได้ ผลงานที่พบมีเพียงเรื่องเดียว คือ ประวัติพระสาริกะธาตุ ของ วัดไชยมงคล สงขลา พิมพ์เมื่อ พ.ศ.2472 โดย โรงพิมพ์ สมบูรณ์ไอสด สงขลา

สินวล มากนวล

สินวล มากนวล เป็นชาวดำบลป่าพะยอม บ้านเกิดอยู่ตำบลชะมวง อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง จบการศึกษาระดับมัธยมปีที่ 3 เข้ารับราชการเป็นครูประจำบาลเมื่อปี พ.ศ.2471 ก่อนเกษียณอายุราชการ ปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งสารวัตรศึกษา อำเภอกวนขนุน ผลงานประพันธ์ที่สำคัญ ได้แก่

นิราศวัดเกาะใหญ่ พิมพ์ก่อนปี พ.ศ.2500 ยังไม่พบต้นฉบับ มีแต่ฉบับที่อาจารย์ มาณพ มากนวล บุตรชายบันทึกจากความจำของผู้ที่เคยอ่านหนังสือเล่มนี้

นิราศโรงดิน ต้นฉบับนิราศเรื่องนี้ยังค้นหาไม่พบ ทราบแต่ว่าพิมพ์จำหน่ายก่อนปี พ.ศ.2500

นิราศลาสิก (ไม่พบต้นฉบับ)

คำกลอนยกโบสถ์วัดควนป็นตาราม ตำบลป็นแด อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง (ไม่พบต้นฉบับ)

คำกลอนยกโบสถ์วัดป่าพะยอม พิมพ์เมื่อปี พ.ศ.2503

คำกลอนฝังลูกนิมิตวัดหนองถั่วย พิมพ์แจกในงานฉลองโบสถ์วัดหนองถั่วย ตำบลตะเครียะ อำเภอร่อนค เมืองปี พ.ศ.2497 (ไม่พบต้นฉบับ)

สุราวิเวท — นักปราชญ์วิจารณ์ พิมพ์ครั้งแรกในโอกาสฉลองหอดินวัดป่าพะยอม เมื่อปี พ.ศ.2496 พิมพ์ครั้งที่ 2 ในงานฉาปนกิจศพคุณพ่อสินวล มากนวล พ.ศ.2524

เสื่อ ชำนาญภักดี

เสื่อ ชำนาญภักดี เป็นชาวบ้านคอนคัน ตำบลภูซุด อำเภอสะทิงพระ จังหวัดสงขลา เกิดเมื่อประมาณปี พ.ศ.2420 เศษ เป็นบุตรของนายแก้วกับนางเกื้อ นายเสื่อเริ่มเรียนหนังสือที่วัดบ่อโค และวัดสะทิงพระ อำเภอสะทิงพระ ต่อมาได้บวชเรียนที่วัดสะทิงพระ หลากพรรษา โดยเป็นลูกศิษย์ของพระครูวิจารณ์ศีลคุณ (ชู) ซึ่งเป็นกวีคนสำคัญในยุคนั้น ทำให้นายเสื่อได้รับการถ่ายทอดวิชาการประพันธ์จากพระครูวิจารณ์ศีลคุณ (ชู) จนสามารถกล่าวได้ว่าเป็นศิษย์เอกทางวิชาการประพันธ์ของท่าน

เสื่อมีพี่น้องด้วยกันรวม 7 คน คือ นางคุ้ม นางสุ่น นางสุ่น นางคำ นางพิม นายเสื่อ และนายแมว เสื่อได้แต่งงานกับนางซ้อง ชาวบ้านพรวน ไม่มีบุตรด้วยกัน หลังการแต่งงานก็ได้ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่บ้านเดิมระยะหนึ่ง ต่อมาก็ได้โยกย้ายไปทำมาหากินอยู่ที่บ้านบางปอ ตำบลเขาพังไกร อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช แล้วจึงย้ายกลับมาอยู่บ้านเดิมเมื่ออายุมากแล้ว กลับมาอยู่ที่บ้านคอนคันได้ประมาณ 3-4 ปี เจ้าอาวาสวัดแจ้ง อำเภอเมือง สงขลา เห็นว่าทั้งสองไม่มีอาชีพที่เป็นหลักแหล่งแน่นอน จึงได้ให้การอุปการะโดยให้รับคนทั้งสองไปพำนักอยู่ที่วัดแจ้ง ในระหว่างที่พักอยู่ที่วัดแจ้ง นายเสื่อได้เดินทางไปมาระหว่างวัดกับโรงพิมพ์เพื่อส่งเรื่องให้โรงพิมพ์สมบุญไธสงจัดพิมพ์ จำหน่ายอยู่บ่อยๆ และบางครั้งก็ค้างคืนเพื่อแต่งหนังสือที่โรงพิมพ์ นายเสื่อพำนักอยู่ที่วัดแจ้งประมาณ 10 ปี จึงเสียชีวิต

ผลงานของเสื่อ ชำนาญภักดี หรือ ส. ชำนาญภักดี ที่ตีพิมพ์จำหน่ายมี 4 เรื่อง คือ กลิ่นกรอบแก้ว นางโนนกกโนนาง ลอยวาริน-ศิลป์สุบรรณ และ เรื่องกำเนิดมนุษย์และแม่โพสพ เรื่องที่เด่นที่สุดคือเรื่อง กลิ่นกรอบแก้ว ซึ่งเป็นเรื่องที่เป็นที่แพร่หลายมาก

นอกจากมีผลงานประพันธ์แล้ว เสื่อเป็นคนสวดหนังสือได้ไพเราะเป็นที่ติดอกติดใจของชาวบ้าน ที่บ้านคอนคันมักมีคนมาฟังนายเสื่อสวดหนังสืออยู่เสมอ หนังสือที่เสื่อชอบสวดมาก คือ เรื่อง มโหสถ ซึ่งตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์ราษฎร์เจริญหรือโรงพิมพ์วัดเกาะ นอกจากนี้ก็มี เรื่องพระอภัยมณี จันทโครพ รามเกียรติ์ และเรื่องที่เสื่อแต่งเอง

เสื่อเป็น “เกลอ” กับป่านบอด เพลงบอกและนายหนังชื่อดังแห่งเขาพังไกร อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช และเคยแต่งกลอนโต้ตอบกับป่านบอดหลายครั้ง แต่น่าเสียดายที่ไม่มีใครจำบทกลอนเหล่านั้นของเสื่อได้ เมื่อป่านบอดไปเล่นหนังในที่ต่างๆ เสื่อก็มักเดินทางไปด้วย เช่น ครั้งหนึ่งนายอำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง ได้รับหนังป่านบอดไป

แสดงที่ปากพะยูน นายเสือกก็ลงเรือเดินทางไปกับหนังปานบอดด้วย หนังปานบอดได้ถาม นายเสือกว่าจะเล่นเรื่องอะไรดี นายเสือกจึงแนะนำให้เล่นเรื่องมโหสถและให้คนนำเรือไปเอา หนังสือเรื่องมโหสถที่บ้านคอนคันให้หนังปานบอดใช้แสดงในคืนนั้น ส่วนหนังตะลุงที่เสียนิยมชมชอบมากที่สุด คือ หนังอ้อมจอแพร บ้านห้วยลึก อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง หนังที่นำเอาเรื่องของนายเสือกไปใช้ในการแสดง เท่าที่ทราบได้แก่ หนังแปลกสองหึง หนังคำท่าหนาน และหนังอ้อมจอแพร

หนูแก้ว นครจันทร์

หนูแก้ว นครจันทร์ หรือ โชคชัย นครจันทร์ เป็นชาวบ้านผักกูด ตำบลบ้านใหม่ อำเภอรโนด เกิดเมื่อประมาณปี พ.ศ.2450 เป็นบุตรของนายคง นางเอี่ยม มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันสองคน คือ นายหนูแก้ว และนางหนูอ้อม เมื่อย่างเข้าสู่วัยรุ่นก็ได้บวชเรียนที่วัดท่าบอนซึ่งตั้งอยู่ริมทะเลใกล้กับท่าเรือที่เป็นเส้นทางติดต่อกับปากพนังและสงขลา ปี พ.ศ. 2575 พระหนูแก้ว นครจันทร์ ได้เดินทางเข้าสู่กรุงเทพฯ โดยทางเรือ และไปพำนักเพื่อศึกษาเล่าเรียนอยู่ที่สำนักวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ในระหว่างการเดินทางไปกรุงเทพฯ ครั้งนี้ พระหนูแก้วได้แต่งนิราศขึ้นมาเรื่องหนึ่งบรรยายการเดินทางจากท่าบอนถึงกรุงเทพฯ ชื่อนิราศกรุงเทพฯ (หรือนิราศท่าบอน?) เรื่องราวของนิราศเรื่องนี้พรรณนาการเดินทางไว้อย่างละเอียดตั้งแต่เริ่มเดินทางจากวัดท่าบอนจนกระทั่งถึงกรุงเทพฯ หลังจากท่านเดินทางกลับมาวัดท่าบอน ก็ได้เป็นครูสอนประจำอยู่โรงเรียนวัดท่าบอน ต่อมาจึงลาสิกขาบทด้วยเหตุผลว่า ความเป็นพระไม่เหมาะสมที่จะเป็นครู เนื่องจากในขณะนั้นผู้หญิงได้เข้าเรียนในโรงเรียนมากขึ้น

นายหนูแก้ว แต่งงานกับนางบุญเรือน (เนี้ยว – ยังมีชีวิตอยู่) ตั้งบ้านเรือนอยู่ชายทะเลทางทิศใต้ของวัดท่าบอน มีบุตรด้วยกัน 8 คน คือ นางสุจิต ถาวรประสิทธิ์ นายประชิด นครจันทร์ นางปราณี นางประนอม(เสียชีวิตแล้ว) นายวรกิจ นครจันทร์ นายวรการ นครจันทร์ (เสียชีวิตแล้ว) นางราตรี (ไม่ทราบนามสกุล) นายทรงชัย นครจันทร์

หนูแก้ว นครจันทร์ เป็นครูโรงเรียนวัดท่าบอนมาโดยตลอด จนกระทั่งเมื่ออายุได้ 50 ปีเศษ ได้ย้ายไปสอนที่อำเภอรัตนภูมิ และซื้อที่ดินเพื่อเตรียมทำสวนในบ้านปลายของชีวิต แต่ด้วยที่สุขภาพไม่ดีสุขภาพที่ต้องเดินทางไปมาระหว่างท่าบอนกับรัตนภูมิ ท่านจึงตัดสินใจ

ใจลาออกจากราชการกลับมาอยู่บ้านเดิม เมื่ออายุได้ 58 ปี จนกระทั่งเสียชีวิตเมื่อปี พ.ศ. 2512 ในขณะที่มีอายุได้ 62 ปี

หนูแก้ว นครจันทร์ เป็นคนไม่คึกสุรา ไม่เจ้าชู้ เป็นคนพูดน้อย และพูดจริงจัง จึงเป็นที่เชื่อถือของคนในชุมชนท่าบองและใกล้เคียงอย่างสูง มีเพื่อนสนิทที่บวชเรียนมาพร้อมกัน คือ มหาลอย บ้านอยู่พัทลุง และมหารุ่ง เจ้าของร้านหาคใหญ่บรรณาการ อำเภอหาคใหญ่

ผลงานของหนูแก้ว นครจันทร์ เท่าที่สามารถเก็บรวบรวมได้ ได้แก่เรื่อง แก้วสองภาค และ พรายประสิทธิ์ ซึ่งรวบรวมได้บางส่วนเท่านั้น ผลงานทั้งหมดของหนูแก้วที่รวบรวมได้จากคำโฆษณาในหนังสือของหนูแก้วเอง มีดังนี้

นิทานประโลมโลก ซึ่งแต่งขึ้นเพื่อใช้ในการแสดงหนังตะลุง ได้แก่

แก้วสองภาค 25 เล่มจบ

พรายประสิทธิ์ 25 เล่มจบ

นางแก้ว 25 เล่มจบ

นางสาวขาวดง 25 เล่มจบ

นิราศ ได้แก่

นิราศท่าบอง

นิราศสงขลา

นิราศพัทลุง

นิราศสตูล

นิราศฉาปนกิจท่านอุปัชฌาวัตท่าบอง

คำสอน พบเรื่องเดียว คือ

คหิปฏิบัติคำกลอน

หนูฟอง

หนูฟองเป็นชาวบ้านควนเงิน หมู่ที่ 1 ตำบลชะอวด อำเภอชะอวด จังหวัด

นครศรีธรรมราช มีอาชีพเป็นนักเล่นเพลงบอกและนายหนังตะลุง ผลงานวรรณกรรมที่พบมีเรื่อง “ลุงสอน สอนหลานสินธุ์” ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 3 จากข้อความบนปกหลังที่ว่า “หนังสือทุกๆ เล่ม ที่แต่งโดย ‘หนูฟอง’ อ่านแล้วรับรองท่านจะต้องติดใจ แสดงให้เห็นว่าผลงานของ

หนูฟองน่าจะมีหลายเรื่อง

หนูฟอง จันทภาโส

หนูฟอง จันทภาโส เป็นชาวเกาะสบบ้า อำเภอยะหา จังหวัดสงขลา มีผลงานที่สำคัญ เช่น

สุภาษิตสอนผู้ ชายโสด

สุภาษิตสอนหญิง

โศกรักพลเรือน

ภาคผนวก ข

วรรณกรรมที่นำมาศึกษาวิเคราะห์ประกอบด้วย

1.วรรณกรรมประเภทนิทานประโลมโลก ได้แก่เรื่อง

- 1.1 กลิ่นกรอบแก้ว ของ ส.ชำนานุกฤตติ(พบ 15 เล่ม)
- 1.2 ลอยวาริน สิ้นสุพรรณ ของ ส. ชำนานุกฤตติ (พบ 5 เล่ม)
- 1.3 กำเนิดมนุษย์และแม่ไพศพ ของ ส. ชำนานุกฤตติ (พบเฉพาะเล่มที่ 1)
- 1.4 แก้วสองภาค ของ หนูแก้ว นครจันทร์(25 เล่มจบ พบเพียง 12

เล่ม)

- 1.5 ขุนแก้ว หรือ แหมะเว-เมืองสิด ของ นายจิ และสละแม วงศ์

สะอาด (เล่มเดียวจบ)

- 1.6 เสือเอื่อน ของ ชอบ หัทยานนท์ (3 เล่มจบ)

- 1.7 สายเลือดทรยศ ของ พร้อม วรรณบวร (พบเฉพาะเล่มที่ 3 และ

เล่มที่5)

- 1.8 แก้วผรอด ของ แดง นักปราชญ์(พบ 3 เล่ม)

2.วรรณกรรมประเภทคำสอน ได้แก่เรื่อง

- 2.1 คำกลอนสอนใจ ของ ทอง นวลศรี (เล่มเดียวจบ)

- 2.2 ภาษิตพาเสีย ของ ทอง นวลศรี (เล่มเดียวจบ)

- 2.3 พลเรือนสอนบุตร ของ แดง นักปราชญ์ (เล่มเดียวจบ)

- 2.4 อีสอนศิษย์ ของ แดง นักปราชญ์ (เล่มเดียวจบ)

- 2.5 มงคลประชาราษฎร์ ของ แดง นักปราชญ์ (เล่มเดียวจบ)

- 2.6 แม่ ของ “ลมลอย” (รัตนชัย เกละกุล) (เล่มเดียวจบ)

- 2.7 กติคุณคำกลอน ของ พระคณี ทิฎฐปุญโญ (เล่มเดียวจบ)

- 2.8 เชษฐาถาบวช ของ พระอำนวย บุญเรืองขาว

- 2.9 บทภาษิตคำกลอน (ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง) (เล่มเดียวจบ)

- 2.10 เทศนาสัมปทา กายัพยานี เข้าใจว่าทำไมกันหนอ ของ

พระอนุสาสนาจารย์จิตต์ รตนโชด (เล่มเดียวจบ)

- 2.11 เรื่องมาครสอนบุตร ของ ผอม จิตพุล (เล่มเดียวจบ)

2.12 ลูบสอนสอนหลานสันธุ์ ของ หนูฟอง (เล่มเดียวจบ)

2.13 หนังสือเกียรติคุณ ของ พระป่าน วิสาโร (เล่มเดียวจบ)

2.14 ชัยภามิด ของ ชัย จันทรคภัย (เล่มเดียวจบ)

2.15 คำกลอนสอนประชาชน ของ ช. จันทรคภัย (เล่มเดียวจบ)

3.วรรณกรรมประเภทตำนานและประวัติศาสตร์ ได้แก่

3.1 ประวัติพุทธวงศ์ทั้งสามสมัย ของ ชาญ ไชยจันทร์ และ พาสน์

พลชัย (5 เล่มจบ)

3.2 ประวัตินางเลือดขาวและตำนานเมืองพัทลุง (เล่มเดียวจบ)

4.วรรณกรรมที่เกี่ยวกับประวัติสถานที่และบุคคล ได้แก่

4.1 ประวัติพระสารีกะธาตุ วัดไชยมงคล สงขลา ของ สั้น สิวซ์

สุวรรณ (เล่มเดียวจบ)

4.2 ประวัติวัดควนแพรกหา โดย นายคง คงช่วย (2 เล่มจบ)

4.3 ประวัติพระพุทธไสยาสน์ โดย ขุนมนตรีบริรักษ์

5.ร้อยกรองสมัยใหม่

5.1 ดอกสร้อยกสิกรรม ของ วรรณ คฤสุวรรณ ลำไ้

5.2 การศึกษานันทะ ของ ขุนมนตรีบริรักษ์

5.3 กล่อมขวัญรัฐธรรมนุญ ของ พ่วง อ่อนเวิร

5.4 ชมวานปีใหม่ ของ ขุนมนตรีบริรักษ์

5.5 เพลงพวงมาลัย ของ ขุนมนตรี บริรักษ์

บทคัดย่อ

วิเคราะห์ภาพสะท้อนเศรษฐกิจสังคมชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลา
ที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นประเภทร้อยกรองในยุคการพิมพ์
(พ.ศ.๒๔๗๒-๒๕๐๓)

บทคัดย่อ
ของ
วินัย สุกใส

เสนอต่อมหาวิทยาลัยทักษิณ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
มีนาคม ๒๕๔๖

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการสร้างเสพวรรณกรรมในท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบสงขลาในยุคการพิมพ์ (พ.ศ.๒๔๗๒-๒๕๐๓) กับบริบททางสังคม และวิเคราะห์ภาพสะท้อนเศรษฐกิจสังคมชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นประเภทร้อยกรองในยุคการดังกล่าว โดยใช้วิธีการศึกษาวิเคราะห์จากข้อมูลวรรณกรรม เอกสาร และการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า กระบวนการสร้างเสพวรรณกรรมท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบสงขลาในยุคการพิมพ์มีความเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม กล่าวคือ สภาพเศรษฐกิจสังคมลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วงปี พ.ศ.๒๔๗๒-๒๕๐๓ กำลังปรับเปลี่ยนจากระบบเศรษฐกิจแบบพอเลี้ยงชีพไปสู่ระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า การสร้างสรรค์งานวรรณกรรมได้มีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมที่เกิดขึ้น นักประพันธ์ผู้สร้างสรรค์งานวรรณกรรมจะแสดงตัวเป็นเจ้าของผลงาน แสดงความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ผลงานประพันธ์ และบางกลุ่มก็มีรายได้จากการจัดพิมพ์จำหน่ายผลงานประพันธ์ การเสพวรรณกรรมมีทั้งการอ่าน การฟังการสดหนังสือ และผ่านการละเล่นประเภทหนังตะลุง วรรณกรรมร้อยกรองในยุคนี้มีการเผยแพร่ทั้งโดยการพิมพ์จำหน่าย พิมพ์แจกในโอกาสต่างๆ และผ่านประเพณีและการละเล่นต่างๆ ทำให้วรรณกรรมเหล่านี้แพร่หลาย มากกว่าวรรณกรรมแบบเก่า และพบว่าวรรณกรรมประเภทนิทานประโลมโลก และวรรณกรรมคำสอนที่แต่งโดยนักประพันธ์พื้นบ้าน จะได้รับความนิยมสูงกว่าผลงานของนักประพันธ์ที่เป็นพระสงฆ์และ ปัญญาชน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะวรรณกรรมเหล่านี้จะให้ความบันเทิงมากกว่า และที่เด่นที่สุดก็คือ สามารถนำไปใช้เป็นหนังสือสวดและใช้เพื่อการแสดงหนังตะลุงอันเป็นสื่อบันเทิงพื้นบ้านได้เป็นอย่างดี

ในด้านภาพสะท้อนทางเศรษฐกิจสังคม พบว่า วรรณกรรมท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบสงขลาในยุคการพิมพ์สะท้อนภาพให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมของชุมชนทำนาและชุมชนทำสวนทำไร่ไว้อย่างชัดเจน ใน ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะแรก เป็นการสะท้อนภาพเศรษฐกิจสังคมที่แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงจากระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพไปสู่เศรษฐกิจแบบการค้าที่ค่อยๆ เกิดขึ้นในชุมชนหมู่บ้าน และเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดเจนขึ้นในช่วงทศวรรษ ๒๔๕๐ เป็นต้นมา ลักษณะที่ ๒ สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของรัฐที่จะเข้าไปควบคุมปัจจัยการผลิตและผลผลิตของชุมชนโดยการปลูกฝังความคิดทางเศรษฐกิจสังคมแบบทุนนิยมผ่านงานวรรณกรรมของปัญญาชนรุ่นใหม่และพระสงฆ์ที่ผ่านการศึกษามากจากเมืองหลวง ดังนั้น แม้ภาพรวมที่ปรากฏจะมีลักษณะเศรษฐกิจสังคมแบบยังชีพ

อย่างชัดเจน แต่ก็มีแนวโน้มให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่กำลังจะเกิดขึ้นได้ไม่ยากนัก และภาพสะท้อนจากวรรณกรรมที่แต่งและพิมพ์เผยแพร่ในช่วง พ.ศ.๒๔๕๑-๒๕๐๓ ได้สะท้อนให้เห็นถึงการเข้าไปมีบทบาทของรัฐในอันที่จะควบคุมปัจจัยการผลิตและผลผลิตที่ชัดเจนเพิ่มขึ้น นักประพันธ์เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในอันที่จะเผยแพร่หรือปลูกฝังความคิดและค่านิยมที่สอดคล้องกับระบบทุนนิยมมากขึ้น โดยที่พื้นฐานของกวีชาวบ้านส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาจากวัด ค่านิยมที่เกี่ยวกับคุณธรรมความดีงามตามหลักของศาสนาจึงยังคงเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งให้สังคมยังคงมีความสุขได้ คำสอนเกี่ยวกับการแสวงหาทรัพย์สินเพื่อความร่ำรวยจึงมีคุณธรรมตามหลักศาสนากำกับอยู่

**AN ANALYSIS OF SOCIO-ECONOMIC REFLECTIONS OF THE COMMUNITIES
AROUND THE SONGKHLA LAGOON BASIN AS FOUND IN LOCAL VERSE
LITERATURE IN THE AGE OF PRINTING (1929-1960)**

**An Abstract
by
Winai Suksai**

**Presented to Thaksin University in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree in Thai
March 2003**

This research sought to study relations between the process of creation and consumption of literature in the communities around the Songkhla Lagoon basin in the age of printing (1929-1960) and social contexts, and to analyze the socio-economic reflections of the said communities as found in the local verse literature of the period by means of analysis of literary data and documents, and through interview of individuals concerned.

Following are the research findings. The process of creation and consumption of literature as above-mentioned corresponded to social changes. That is to say, the socio-economic condition of the Songkhla Lagoon basin during 1929-1960 underwent adaptation from a system of sustenance economy to one of commercial economy. The creation of literary works took a similar turn. The writers who created literary works made themselves known as authors and showed their right of authorship. For some groups, there were revenues from publication of their works. The manners of consumption of literary works involved reading, listening to verse chanting, and shadow-play performance. The verse literature of this period was publicized through publishing for sale and for distribution on various occasions, as well as through rituals and forms of entertainment. This caused the literature to be more widely known than the literature of old. The literary works of romantic and moralizing categories composed by folk writers proved more popular than those penned by monks and intellectuals, possibly because of more entertaining value of the former, whose chief benefit came from its use as chanting books and for shadow-play performance that very well served as folk media of entertainment.

In terms of socio-economic reflections, it was found that the local literary works as referred to above clearly reflected the socio-economic changes in the communities of rice farming, gardening, and dry-land farming in two ways. First, it was the change from a system of sustenance economy to commercial economy that gradually took place in hamlet communities and took an evident turn from the decade of 1947's onward. Second, efforts by the state are reflected for control of

production factors and community products through inculcation of capitalistic socio-economic ideas via literary works by new intellectuals and monks educated in Bangkok. Therefore, although the whole picture as found was clearly characterized by sustenance socio-economy, a trend of the change to come can easily be detected. The literary works composed and published during 1948-1960 reflected more clearly the involvement of the state in controlling production factors and products. Writers had an increasingly important role of disseminating and cultivating ideas and values in harmony with capitalism. As most folk poets' background originated with monastery schooling, the value of merit and goodness based on the Buddhist religious precepts had enough restraining power for society to keep peace. The teachings about the pursuit of wealth were still dominated by a Buddhist merit base.

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ นายวินัย ชื้อสกุล สุกใส

เกิดวันที่ 14 เดือนตุลาคม

พุทธศักราช 2499

สถานที่เกิด

บ้านเลขที่ 3 หมู่ที่ 4

สถานที่อยู่ปัจจุบัน

ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง

220 โชคสมาน 5 ซอย 7

ตำแหน่งหน้าที่การงานในปัจจุบัน

ตำบลหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

อาจารย์ 2 ระดับ 7

สถานที่ทำงานปัจจุบัน

โรงเรียนตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง

ประวัติการศึกษา

พ.ศ.2517

ม.ศ. 3 จากโรงเรียนพัทลุงจังหวัดพัทลุง อำเภอเมือง
จังหวัดพัทลุง

พ.ศ.2521

ป.กศ.ชั้นสูง จากวิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช
อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

พ.ศ.2523

กศ.บ. (ภาษาไทย) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
วิทยาเขตสงขลา อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

พ.ศ.2546

กศ.ม.(วิชาเอกภาษาไทย) จากมหาวิทยาลัยทักษิณ
อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา